

Újpesti

2007. március XIV. évfolyam 1. sz.

Helytörténeti Értesítő

Állok a hajdani József és Attila utcák sarkán. (Az egyiket mára József Attilára bővítette a kegyelet, viszont a másikkól nem lett, még a szimmetria kedvéért sem, Attila József). Állok, és megpróbálom elképzelni, milyen lehetett itt a világ száz év előtt. Állok egy hagyományos iskolaépület, egy iroda (tűz esetén kulcs itt meg itt) és két félpanel-féllakótelepi bérház négyszögében, állok a repedezett betonúttesten, jobbra ellátok a Dunáig (nem olyan nagy dolog ez, nincs olyan messze), balra a szemhatárom szűkíti ponttá az utca egyenesét, állok, egy csendes, idillikus nyári délutánon, távoli kutyaugatás, motorbörgés és edénycsörömpölés tompuló zajában, állok, aztán le-

hunyom a szemem, és hirtelen eltűnik belőlem a jelen, eltűnnek a kopott klinger-téglák, a portálok, az apró erkélyek, eltűnik minden és egy földszintes sarokházat látok csak magam előtt. Terebélyes, lusta, méltóságteljes ház ez, olyasféle, melyeket ma már csak alföldi mezővárosok központjában lehetni föl. De ez még azoknál is méltóságosabb, mivelhogy hosszú, elegáns ablakaihoz még díszes bejárat is társul: oszlopos, rizalitos. Jár is neki ez a sok szépség, hisz nem akármilyen épület ez, hanem az ország legnagyobb községének háza.

Igaz, már csak egy pillanatig. Aztán a községből város lesz, a községházából meg iskola, végül már csak egy különös emlék. □ *Jolsvai András*

Száz éve történt...

Az Újpesti Közlöny 1907. első negyedévi cikkeiből idézünk

„A »Háztartás« fogyasztási szövetkezet m. év decz. 30-án este 6 órakor Újpesten a »Kath. Legényegylet« dísztermében felolvasást tartott, amelyen gróf Károlyi László, gróf Károlyi Mihály és gróf Apponyi Gyula is megjelentek. A terem zsufolásig megtelt közönséggel, legnagyobb részt a szövetkezet tagjaival, akikhez gróf Károlyi Mihály, a szövetkezet igazgatója néhány üdvözlő és buzdító szót intézett.” (január 6.)

„Ivánka Pál díszpolgársága... A járás legnagyobb községe, Újpest Ivánkát, ki »házánk alkotmányának megvédésében tüne-ményszerű magatartásával minden magyar ember szeretetét, háláját s elismerését« érdemelte, szintén díszpolgárává választotta. Az előbb idézett sorokkal a díszes oklevél elkészült s szombaton Újpest község képviselő testülete közgyűlést tartott, melyen elhatározták, hogy e héten dr. Ugró Gyula bíró vezetése alatt, nagy küldöttség megy fel Ivánka Pál főszolgabíróhoz, hogy impozánsan nyujtsa át neki Újpest díszpolgári oklevelét.” (január 6.)

„Az 1886.: 22.t-cz. 151.§-a így szól végbekezdésében: »Ha be van bizonyítva mindaz, ami a fentebbiek szerint bebizonyítandó, az átalakulás nem tagadtathatik.« A törvény ezen rendelkezéseivel szemben nincs joga a belügyi kormánynak megtagadni vagy akár felfüggeszteni Újpest községnek azon kérését, hogy rendezett tanácsu várossá kíván lenni [...] Azon feltevés, hogy tervbe van véve, miszerint Újpest közigazgatásilag bekapcsoltatik a fővárosba, egyáltalán nem függesztheti fel az átalakulást [...] Vagy, tekintet nélkül a fővárosi törvény revíziójára megindíttatja ké-sedelem nélkül a belügyminiszter úr a szükséges eljárásokat arra nézve, hogy Újpest bekapcsoltassék a fő- és székesvárosba, vagy pedig minden habozás nélkül meg kell adnia hoz-

zájárulását ahhoz, hogy Újpest adófizető lakó-sai többségének kívánságához képest és a törvény rendeletének megfelelőleg: Újpest községe rendezett tanácsu várossá legyen.” (január 27.)

„A villamos megállóknál a tisztelt villamos társaság éppen úgy nem gondol reá semmit, hogy a kocsikhoz vezető utat sár és víz idején rendszeresen megtisztítsa és mehet a villamos uton bokáig érő sárban és vízben, midőn felszáll a villamosba és amidőn kiszáll onnan. Azonkívül ácsoroghat sárban, esőben, hóban és szélben a felszállóknál, mert még a főállomásoknál sem érdekesebb a tisztelt villamos vasúti társaság az utasokat (akik fenn-tartják a villamos vasúti közlekedést és így talán érdekesebbek is volnának egy kis figyelemre) arra, hogy várótermeket építhetne részükre [...] ideje volna tehát, ha úgy a közönség mint az előjáróság reászánná magát végre és tenne valamit a jobb közlekedés megteremtése érdekében. Mert ilyen közlekedési állapotok mellett nem hogy szaporodnék Újpest lakossága, hanem még azok is megszöknek idestova, akik ide jöttek.” (március 17.)

„Mozogjunk! [...] hogyha Újpest közönsége teljes erővel sikra száll kérelmének teljesítése érdekében: gr. Andrássy Gyula belügyminiszter belátván, hogy az ügy elodázása által nemcsak Újpest községi érdekeit sérti, de összeütközésben jön magával a törvény rendelkezéseivel is: egy perczig sem fog tovább késlekedni és meghozza haladéktalanul rendeletét, mellyel hozzájárul a vármegye köztörvényhatóságának ama határozatához, mely kimondja, hogy Újpest nagyközségi szervezete rendezett tanácsu szervezetté alakítandó át [...] Ha erélyesen megkopogtatjuk a felsőbb hatalmaknak ajtajait, nincs kétség benne, hogy jogos kérelmünknek mielőbb érvényt fognak szerezni.” (március 31.)

(Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
NEUFELD GYÖRGYNÉ
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
BERDA JÓZSEF *költő*
FERICSÁN KÁLMÁN *tanár*
HAJEK MÁRIA MAGDOLNA
nyugdíjas
HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
okleveles építőmérnök
JOLSVAI ANDRÁS *író, szerkesztő*
JOZEFKA ANTAL *vegyésszmérnök*
KLIMA LAJOS *az újpesti*
fiúgimnázium első igazgatója
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi*
adjunktus (ELTE)
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,*
szerkesztő
SALAMON LAJOS *nyugdíjas*
SZÖLLŐSY MARIANNE
helytörténetgyűjtemény-vezető
DR. TÖTTÖSY ERNŐNÉ FRAKNÓY
ÉVA *szerkesztő*

Szerkesztőség:
1041 Budapest, Tavasz u. 4.
Tel.: 231-6000, fax: 369-5351
Kiadja: Ady Endre Művelődési
Központ
Lapterv: BANGA FERENC
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
NAGY ÉS TÁRSA
Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2007. március XIV. évfolyam 1. sz.

Helytörténeti Értesítő

A községháza (részlet)

1	JOLSVAI ANDRÁS <i>Községháza</i>
Múltidéző	
2	Száz éve történt... Az Újpesti Közlöny 1907. első
negyedévi cikkeiből idézünk
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	ROJKÓ ANNAMÁRIA <i>Az újpesti városháza története</i>
Közlemények	
10	KLIMA LAJOS <i>Az első gyilkosság Újpesten</i>
11	FERICSÁN KÁLMÁN <i>Fericsánok Újpesten</i>
<i>Egy asztalos-família (bézagos) története, 5. rész</i>
14	KRIZSÁN SÁNDOR <i>Villamosközlekedésünk</i>
<i>a 19. század utolsó éveiben</i>
16	JOZEFKA ANTAL <i>Újpesti történetek, 1. rész</i>
17	HAJEK MÁRIA MAGDOLNA <i>Újpest hollandiai nagykövete</i>
18	TÖTTÖSY ERNŐNÉ FRAKNÓY ÉVA <i>Ott túl a rácson</i>
<i>Menekülésünk története, 1957. január 28-29.</i>
20	IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA <i>Berda József: A reverenda</i>
21	DR. KRISKA GYÖRGY <i>Interaktív feladatsor az újpesti</i>
<i>virtuális tanösvényen</i>
Híres újpestiek	
23	HIRMANN LÁSZLÓ <i>Újszászy László</i>
Interjú	
26	SZÖLLŐSY MARIANNE <i>Egy nagyközségről, amelyik ilyen</i>
<i>városházát tud építeni... Beszélgetés dr. Derce Tamással</i>
Levelesládánkból	
31	SALAMON LAJOS <i>Népsziget</i>
32	Helytörténeti hírek

Az újpesti városháza története*

1900. november 5-én, Újpesten ünnepélyes keretek között átadták a községháza épületét. A várossá nyilvánításig még hét esztendő kellett várni, de az épület külső és belső megjelenése már a századfordulón megelőlegezte a dinamikus fejlődő és egyre jelentősebb település városi rangját.

Az 1840-es évektől a település első választott bírái magánházakban, saját lakásukban tartották üléseiket. Az első községháza 1845-ben közadakozásból épült fel a Palotai országúton, a mai Árpád út 21. szám helyén. Az építkezéshez a földbirtokos gróf Károlyi István kétszáz pengő forint ajándékkal, valamint jelentős mennyiségű égetett téglával járult hozzá. A teljes építési költség ezerhetvenkét forintot tett ki. A több tereméből álló földszintes épület húsz éven keresztül szolgálta a község képviselőtestületét, ám az ugyancsak helyben működő iskola fokozatosan kiszorította az előljáróságot. 1865-ben született meg a döntés arról, hogy a képviselők elhagyják a régi községházát. Rosenzweig Heléna a József (ma: József Attila) és Attila utca sarkán álló házát négyezer forintos áron eladásra kínálta az önkormányzatnak, amely részletfizetés mellett megvásárolta az ingatlant. Ugyancsak elfo-

gadták Rosenberg Jakab felajánlását, aki a szomszédos telket ingyen átadta a községnek. A testület hamarosan a kibővített és átalakított épületben folytatta munkáját. 1874-ig szűk anyagi viszonyok között, rendben üléseztek a képviselők. Az egy évvel korábban megválasztott előljáróság a lakosság egy csoportjának szemében nem volt népszerű, és a közbiztonságot szolgáló községi személyzet folyamatosan gyengekezűnek mutatkozott a helyi randalírozókkal szemben. 1874 tavaszán a zavargások a községháza felgyújtásáig vezettek. A tömeg előbb a bíró házát, majd a községházát ostromolta. A hivatali épületet feldúlták, majd az ott talált berendezési tárgyakból máglyát raktak; az értékeket elrabolták. A községháza 1874. március 9-én a lángok martaléka lett. Az újpesti zendülésnek több halálos áldozata és sebesültje is volt.

A tűzvész után az előljáróság átmenetei ideig öt különböző épületben bérelt helyiségeket, majd az irodákat „a Reich-féle” Fő utcai épületbe (a mai Árpád út 29. szám alá) költöztették. A felújítással egy időben, a képviselők egy részét már az épület jövője foglalkoztatta. Többen is javasolták, hogy az egykori községházát alakítsák át tanítói lakásokká; határozat azonban nem született e kérdésben. Az előljáróság bizottságot állított fel a károk felmérésére és a tatarozási költségek összesítésére. E bizottság felhatalmazást kapott arra is, hogy tudakozódjon az új községház számára megfelelő, bérelhető házról vagy megvásárolható telekről. 1874. október 1-jén elkészült a tűzvész után felújított épület, s ezt követő negyed században továbbra is a József és Attila utca sarkán álló házban üléseztek a képviselők.

A lakosság gyarapodásával, az ipar és a kereskedelem ugrásszerű fejlődésével párhuzamosan, Újpesten folyamatosan nőtt a hivatalos ügyek száma. Az épület átmeneti bővítéseként 1890-ben a jegyzőlakást, majd három évvel később a tanácsstermet is hivatali helyiségekké alakították át. A képviselőtestület ezt követően két egymás utáni ülésen is kísérletet

Kétnyelvű képeslap az épülő községházáról

tett az új községház építésének napirendre tűzésére, de határozatképtelenség miatt végül csak harmadszorra, 1895. január 28-án született a témában határozat. A kérdés tanulmányozására előzetesen bizottságot hoztak létre, amely munkája összefoglalásaként három lehetőséget tárt a testület elé. Elsőként a meglévő községház átalakítását mérlegelték, ám arra a következtetésre jutottak, hogy az épület emeletráépítéssel vagy toldaléképület emelésével tovább bővíteni nem lehet. A második lehetőség a használatban lévő községház lebontása után, ugyanott egy új középület emelése volt. A bizottság e mellett tette le a voksot. Végül harmadik variációként felvetették egy a modern igényeknek, a fejlődésnek megfelelő községháza felépítését a község tulajdonában lévő István téren. Hozzáfüzték azonban, hogy ez utóbbi javaslat a piactér területének csökkenése miatt nem célszerű, egyúttal hangot adtak aggodalmuknak is, amely szerint a terv elfogadása esetén „a volt földesúr” (gróf Károlyi Sándor) a kérdéses területet esetleg fölvásárolná.

A képviselőtestület végül – a bizottság javaslata ellenére – az István téri helyszín mellett döntött. Zsoldos János közigazgatási jegyzőnek sikerült meggyőznie az ellentábort. Kifejtette, hogy a régi községház lebontásával Újpest vagyonszerzést szenvedne, mert a mintegy tizenöt-húszezer forintot érő épület más célokra még megfelel. Ezzel szemben az István tér – Újpest legnagyobb tere – a község középpontjában fekszik, a közlekedés gócpontja, és az ott elhelyezkedő piac számára nem okoz megoldhatatlan problémát, ha területe az építkezés miatt lecsökken. A jegyző kifejtette, hogy az új községháza földszinti helyiségeit vendéglátóipari célokra bérbe kívánják adni, így a bevételekből rövid időn belül megtérül az építkezés, sőt a község számára új jövedelmi forrás keletkezik. Mindez könnyíti az újpesti adófizetők terheit. A komoly érvekkel alátámasztott felszólalás után szavazásra került a sor, amelynek során a negyven tagú képviselőtestületből: tizennyolcan igennel, tizennyolcan nemmel voksoltak, míg négyen tartózkodtak. Végül az elnök élt szavazati jogával, és az ő igen szavazatával megszületett a határozat, amely szerint: „Az István téren – a jelenlegi mázsaházzal szemben – kétemeletes

község ház építtessék”. (Pest vármegye törvényhatósága 1895. júliusában a döntést helyben hagyta.) A telek tulajdonjogának tisztázása érdekében Károlyi Sándor gróf nyilatkozatot adott ki, hogy a Szent István tér tulajdonjogáról lemond, és annak a község nevére való bejegyzéséhez hozzájárul.

Az 1895. január 28-án elfogadott testületi határozat csupán az első lépés volt a helyhatósági munka körülményeinek rendezésére. A lakosság meggyőzése érdekében egy, a nagyközség vezetőségéhez közelálló hírlap – közel két évvel a döntés megszületése után – a korabeli ügyintézési viszonyok tarthatatlanságát, a tisztviselők rendkívül rossz munkahelyi körülményeit, és az ügyfelek kiszolgáltatottságát ecsetelte, valamint sürgette az építkezés mielőbbi megindítását.

1898-ban felgyorsulnak az események, és heves támadásba lendül a korabeli ellenzéki sajtó. Mártonffy Imre lapja az István tér beépítését a zöld környezet elleni támadásnak állította be, amely az újság szerint sokkal nagyobb anyagi kárt okoz, mint amennyit a helyiségek bérbeadásából származó jövedelem hozhat. A testület egy kisebb csoportja, a községháznak az István téren való felépítése ellen 1898. március 1-jén ugyancsak akciót indított. Kárpáthy József és Illek Vince képviselők összehívták az egyháztanács elnökeit, és mintegy húsz képviselő jelenlétében megvitatták a teendőket. Álláspontjuk nem kapott nagyobb nyilvánosságot.

Az ellenzéki sajtó és számos képviselő sorozatos támadásai ellenére, a kérdés egyszer s mindenkorra eldőlt: az új községháza az István téren épül fel. A döntéstől az alapkövetelésekig újabb évek teltek el, a községháza felépítését egy helyi lap olyan tengeri kígyóhoz hasonlította, amely „néha-néha felüti fejét, hogy aztán ismét eltűnjék”. A testület újabb két esztendeig várt a tervpályázat kiírásával. A feltételek szerint az első díj értékét négyszáz forintban határozták meg, a beadási határidő huszonnyolc nap volt. Ez alatt az idő alatt nyolc rajzot kellett elkészíteni: a négy utcai homlokzatot, az első és a második emelet alaprajzát, egy hosszmetsetet és egy haránt metsetet. Az építés költségeit száznolcvan-

ezer forintban szabták meg. A tervpályázat kiírásakor az ellenzéki sajtó újra támadott. Bíralták a szokatlanul rövid határidőt, az alacsony pályadíjat, és mindezeket értékelve panamázással vádolták meg a döntéshozókat.

Alaptalan volt a lap rágalmazása, mert számos építész vállalta a kemény feltételeket. A pályázatot a Mérnök- és Építészegyesület tagjaiból álló zsűri bírálta el. A pályabírók tagjait – Zigler Győző, Gerster Kálmán és Schaditsch Lajos építészeket – 1898. április 25-én választották meg. A szűkre szabott határidő ellenére, az újpesti község háza tervpályázatára öt terv érkezett. A Magyar Mérnök és Építész Egyesület szakemberei 1898 májusában valamennyi pályaművet alapos elemzés után véleményeztek. A bíráló bizottság a Program szerint jeligéjű pályaművet kizárta a pályázatból, mert az a meghirdetett határidő lejártá után érkezett. A Talán jeligét viselő pályaterv alaprajzi elképzelése nem nyerte el a zsűri tetszését. Sem a hivatalos helyiségek elhelyezése, csoportosítása, sem a homlokzat látványterve nem aratott sikert. Az Utolsó perc jeligéjével beadott munka fő hibájaként a túlságosan nagy előházat és közlekedő folyosókat rótták fel, valamint kifogásolták a pincében és a földszinten elhelyezett vendéglő megvilágítását. Az építőművészet szabályainak azonban alapvetően megfelelő tervrajzot – amelyet mint utóbb kiderült Sándy Gyula műépítész készített – négyszáz korona pályadíjban részesítették. Ugyanakkora összeggel díjazták a Vörös gyűrű jeligéjű művet (Tamás József és Jónás Dávid munkáját), amelyet ugyancsak több kritikai észrevétel ért. Hiányolták az épület monumentalitását, és az eredeti megoldások ellenére sem tartották megfelelőnek ahhoz, hogy az épület község házaként működjön.

A pályázatot, illetve az idő közben nyolcszáz koronára emelt első díjat az Évszázados múlt után jeligéjével ellátott munka nyerte. Alkotói: Böhm Henrik és Hegedűs Ármin, a korszak ismert építészei.

1898 tavaszán valamennyi helyi lap méltatta a község háza győztes tervét. A sajtó számos információt közölt a pályaműből. Ezekből tudható, hogy az elképzelés szerint az épület földszintjének baloldalára tágas kávé-

házat és vendéglőt terveztek, amelyekhez a tér felől a vendéglős lakása csatlakozott. Az István út felé és az épület jobb oldalán összesen tizenegy üzlethelyiséget nyitottak. A piactér felől széles kapubehajtó vezetett az udvarba, ahol a tűzörségi istálló és szertár kapott helyet. Az első emeletet a hivatali helyiségek foglalták el, itt a tanácsterem, az anyakönyvi, a törvénybírói és az adóhivatal. A második emeleti dísztermet úgy alakították ki, hogy az koncertek és bálók megtartására is alkalmas legyen. Az emelet többi részén a jövőben hivatali helyiségekké alakítható bérlakások kaptak helyet.

A nagyközönség 1898 decemberében közszemlén tekinthette meg az újpesti község háza díjnyertes építési tervét, amelyet az egykori telekkönyvi betétszerkesztési hivatalban állítottak ki.

A 19. század utolsó tavaszán elkezdődött az építkezés. A talajpróbák jól sikerültek, az ásatás kedvező eredménnyel járt, mert az egyméteres homokréteg alatt nagyvastagságú agyagmentes kavicsrétegre akadtak. A kedvező hír hallatán felgyorsultak az események, hiszen a községi előljárási végre kiírta a pályázatot az építés kivitelezéséhez szükséges munkálatokra. A község háza építésével foglalkozó bizottság március 21-i ülésén megállapította az árlejtés feltételeit. Az ajánlatok beadására mindössze három hét határidőt szabtak. A feltételek közt figyelemre méltó, hogy a bizottság Wolfner Tivadar országgyűlési képviselő indítványára, egyhangúlag elhatározta, hogy a munkálatokra beérkező ajánlatoknál azokat a vállalkozókat részesítik előnyben, akik újpesti munkásokat foglalkoztatnak.

A bizottság az új község háza építési és berendezési költségeire összesen kétszázezer forintot irányzott elő: az épületre száznyolcvanezer forintot terveztek. A képviselők egyúttal előterjesztést intéztek az alispánhoz, hogy a döntések felgyorsítása érdekében, kérjen a legközelebbi megyegyűléstől felhatalmazást a község házával kapcsolatos képviselőtestületi határozat jóváhagyására.

A kivitelezői pályázatra végül hatvanöt ajánlat érkezett, a munkálatok egyes részleteire a szakiparosok külön-külön is jelentkeztek.

Számos vidéki iparos mellett, tizenhárom budapesti és hét újpesti vállalkozó vett részt a pályázatokon. Az építészeti szakbizottság által legelőnyösebb ajánlatnak ítélt pályázat Shreiber Gyula újpesti fakereskedő és építési vállalkozó nevéhez fűződött, aki vállalta valamenyny munka elvégzését. A községház-építő bizottság határozata ellen Csepreghy Pál képviselő fellebbezést nyújtott be az alispánhoz. Harminc napon belül megérkezett a válasz, amely jóváhagyta az építőbizottsági határozatokat és a nyertes vállalkozóval kötött szerződést. Csepreghy Pál ismét fellebbezést nyújtott be, amelyet azonban a képviselő-testület birtokon kívül helyezett.

A kiviteli pályázat lezárását követően alig egy hónappal: 1899. május 13-án megkezdődött az építkezés. Két héttel később egy újpesti papírkereskedő öt krajcárért postai levelezőlapot hozott forgalomba az épületről. Ezzel egy időben Schreiber Gyula a község közpénztárába befizette a szerződésben kikötött tíz százalékos óvadékot, majd az építő bizottság ülésén bemutatta az építéshez felhasználni kívánt anyagok mintáit. A téglafajtákból háromnegyed részben Drasche-féle kőbányait, negyed részben solymári Löwy-félét alkalmazott. A tetőzet cserepezésére Apatini közönséges, illetve Zsolnay mázas cserepet választott; a külső díszítésre szárazra sajtolt, kőbányai téglát, valamint garashti, váci, sóskúti és süttöi követ. Mindezek mellett piszkei vörös márvány és garashti fehér márvány mintákat, a burkolásra pedig keramit lemezeket mutatott be a szakembereknek. A bizottság a teljes készletet lepecsételte és az összes ügyirattal, valamint a szerződéssel együtt a megyei törvényhatóság elé terjesztette, amely a június 14-dikén tartott közgyűlésen jóváhagyta a döntést.

Schreiber Gyula épületfa-kereskedő – mivel megfelelő szakképzettséggel nem rendelkezett – az előírásoknak megfelelően, szakemberre bízta az építőmesteri teendőket. A munkálatok irányítását Dániel Györgyre ruházta át. A műszaki ellenőrzéssel Hegedűs és Böhm tervező műépítészeket, a hivatalos ellenőrzéssel Hoffer Miksa községi mérnököt bízta meg.

1899. július 1-én Hoffer mérnök cölöpökkel megjelölte az épület helyét, és három nappal később, a vállalkozó által megtörtént

az első kapavágás. Július végére elkészült az alap, amelynek tényét Virág Andor királyi főmérnök jegyzőkönyvben rögzítette, majd megadta az engedélyt a falazat berakására. A falépítéshez használt cement-habarcst a Magyar Királyi Műegyetem Kémlelő osztálya ellenőrizte.

Augusztus elején elkészültek a pincefalak, és a Walser gyár megkezdte az épülethez szükséges vasszerkezet szállítását. Október 7-én került sor a községháza bokrétaünnepélyére. November közepén a tetőzeten elhelyezték az új községház tornyát. Az építkezési munkálatokat ezúttal Kemény Kálmán vármegyei főjegyző és Aky vármegyei főszámvevő tekintette meg.

Már javában folytak az építési munkálatok, amikor a vármegye alispánja tudatta, hogy Újpesten felállítják a járásbírószágot. A lakosságnak korábban Pestre vagy Vácra kellett utaznia a peres ügyek intézésekor. Hamarosan megszületett a döntés, hogy a Királyi Járásbírószágot az új községházán helyezik el. A járásbírószág felállításához azonban számos feltételnek kellett megfelelni. Az egyik legfontosabb kérdés a börtön elhelyezése volt. A községház-építő bizottság 1900. április 9-én tartott ülésén elhatározta, hogy a járásbírószági börtönöket az új községházában rendezi be, és ennek kidolgozására egy albizottságot hozott létre. A szakemberekből álló csoport az eredetileg népkonyhának tervezett helyiség átalakítását javasolta. Döntésüket azzal indokolták, hogy az átépítési költség ily módon nem haladja meg a nyolcezer koronát, míg a községházán kívül építendő járásbírószági börtön mintegy ötven-hatvanezer koronába kerülne. A börtön kialakításával még nem zárult le az utólag módosított épületegységek sora. A községház-építő bizottság előző év november 30-án határozatba foglalta a tűzoltó-őrtorony építését. A nagyterem tetőzete fölött építendő toronyban kívánták kialakítani a szolgálatban lévő őrszem szobáját, míg az éjjeli őrség helyiségét, a szertárral és az istállóval együtt az udvarban jelölték ki.

Alig négy hónappal az épület átadása előtt, ismét az újpesti képviselőtestület elé került a városháza ügye. Önálló indítványában

dr. Sugár Bódog képviselő azt javasolta, hogy a tervezett vendéglő és kávéház helyett, a földszinti helyiségekben helyesebb lenne üzlethelyiségeket nyitni. Az indítványt elsősorban Mády Lajos református lelkész és Illek Vince plébános képviselő urak támogatták, akik szerint a kávéház és a vendéglő az új község ház közelében fekvő templomokban zavarná az istentiszteleteket. Zsoldos János jegyző válaszában hangsúlyozta, hogy a vendéglátóipari helyiségek egyaránt szolgálják a közszükségletek kielégítését és a község ház jövedelmezőségét. A község ház építése ügyében kiküldött bizottság komolyan véve az aggályokat, számításokat végzett és megállapította, hogy míg a vendéglő és kávéház előirányzott évi bérösszege hatezer korona, addig a tíz üzlethelyiség (amelyek utólagos kialakítása mintegy négyezer koronát igényelne), összesen csupán négyezer koronát jövedelmezne. A képviselők végül négy héttel elhalasztották a döntést, egyben felhatalmaztak egy albizottságot, hogy ez idő alatt kísérelje meg megfelelő haszonnal bérbe adni a tíz üzlethelyiséget. A határidő letele után, az albizottság jelentésben számolt be arról, hogy az üzlethelyiségek meghirdetése nem járt sikerrel. Ezt követően a képviselők névszerinti szavazással döntöttek arról, hogy a község háza földszinti helyiségeit – az eredeti terveknek megfelelően – kávéház, illetve vendéglő céljára alakítják ki. Az előjáróság véleményét a közigazgatási jegyző fogalmazta meg. Szavai szerint egy tisztességes vendéglő és kávéház semmiféle vallási kegyeletet nem sérthet. Az épület templomoktól lévő távolsága elegendő ahhoz, hogy a hivatal megadja az italmérési engedélyt. A képviselők egy csoportját nem nyugtatta meg e döntés, ezért a katolikus egyháztanács Csepreghy Pál képviselő indítványára fellebbezést intézett a belügyminiszterhez. A járásbíróság rövidesen elutasította a fellebbezést.

Az építkezés a befejezéséhez közeledett. A község házi vendéglő több érdeklődőt is vonzott, bérelő azonban eleinte nem akadt. Ennek ellenére a község ház-építő bizottság úgy határozott, hogy az új vendéglő helyiségeit berendezze, a falakat faburkolattal, felső párkánnyal, a tetőt rozettákkal burkolja. A bizottság ugyaneb-

ben az időben elfogadta a Heidelberg cég aszfaltburkolatra vonatkozó ajánlatát, és a csillárok gyártásával az Egger céget bízták meg.

Az építkezés továbbra sem mentesült a botrányoktól. A tervezőket – Böhm Henriket és Hegedűs Ármint –, valamint Schreiber Gyula kivitelezőt azzal vádolták, hogy a község háza homlokzatán elhelyezett címerekről lehagyták a szent koronát, és helyette „a magyar címet meghamisítva” egy kutyafején nyugvó hercegi koronát helyeztek a címer fölé. A címerekről – heraldikai és közjogi szempontból – dr. Toldy László, a székesfőváros főlevéltárnoka adott írásos véleményt, amelyben kifejtette, hogy a tervezők nem ismerik eléggé a heraldika törvényeit, amely nem engedi meg a címer ilyen módon történő alkalmazását. A szakértői vélemény nyomán a község ház-építő bizottság 1900. augusztus 9-én határozatában kimondta, hogy a homlokzati címerpajzsokról az ország címere, a kutyafejekkel együtt eltávolítandó, s a címerpajzsokat üresen kell hagyni.

Alig egy esztendővel az építkezés megkezdését követően, 1900 nyarán, a kivitelező jelentette, hogy kész az épület átadására. Az előjáróság mindent megtett az épület külső és belső csinosításáért. A község vezetői kapcsolataik révén igyekeztek minél kedvezőbb áron megszerezni a hivatal nélkülözhetetlen berendezési tárgyait. A főhomlokzatra egy óriási óraszerkezet került volna – a helyét később különleges dísszel pótolták – Zsoldos János közigazgatási jegyző azonban az utolsó pillanatban bejelentette, hogy a székesfőváros régi városházának toronyóráját az új község háza számára nem tudta megvásárolni, mert a főváros végül nem adta el. Wolfner Tivadar országgyűlési képviselőnek azonban sikerült a budapesti kereskedelmi és iparkamara vezetőségét rábírnia arra, hogy a kamara tanácstermének jó állapotban lévő tölgyfa bútorait Újpest községnek nagy kedvezménnyel eladja. A berendezés egy elnöki emelvényből, előadói asztalból, nyolcvan-négy székből és huszonöt padból állt. Az elegáns bútorzat kiváló hatást mutatott a Barcza Lajos szobrász által díszített tanácsteremben.

A hivatal irodáinak és helyiségeinek be-
bútorozására és felszerelésére a község előljár-

rósága pályázatot hirdetett. Közzétették a berendezési darabok jegyzékét és az iparosok számára igen szigorú feltételeket szabtak. Az írásbeli zárt ajánlatokat a megajánlott ár szerinti öt százalék bánatpénzzel együtt 1900. június hó 21-ig Újpest község előljárási bizottságánál kellett letenni. Mindössze négy hét állt a mesterek rendelkezésére ahhoz, hogy a bútorokat elkészítsék. Az ajánlatokról szeptember derekán hozott határozatot a község ház-építő bizottság. Az elbírálásánál elsősorban az árajánlatokat vizsgálták, és a külföldiekkel szemben előnyben részesítették a hazai műhelyeket. Az egyenlő értékű ajánlatok esetében az újpesti iparosok előnyt élveztek. A döntés értelmében a bútor- és irodaberendezés munkálatait Bajusz Bálint és társai újpesti, valamint Machunka Imre budapesti vállalkozók között osztották meg; a vendéglő berendezését ugyancsak a Machunka cég nyerte el. A hajlított bútorok szállításával Diamant Ignác újpesti kereskedőt bízta meg. A vashűtőtekintetében Buchwald Sándor budapesti gyáros ajánlata volt a legolcsóbb, de mert nem ígért kizárólag hazai gyártmányt, a szállítással Schottola Ernő budapesti cégét választották. A címtáblákat Maitz Elek újpesti címerfestő, az órákat Deutsch Zsigmond, illetve a Nasser testvérek szállították. A mosókonyha felszerelését „házilag”, újpesti iparosoktól rendelték meg. Ugyanekkor bejelentették, hogy az istálló berendezése már elkészült és négyszáz koronával kevesebbe került az előirányozottnál. A házi telefonhálózat és a villamos csengőrendszer kiépítésére három ajánlat érkezett, ezek közül – legolcsóbb, ezerkétszáz koronás ajánlatával – Schreiber Gyulát hirdették ki nyertesként, aki egy év garanciát is ígért. A vízvezeték kialakítására, a szivattyú, a gázmotor és a toronyban elhelyezendő víztartály beépítésére öt ajánlatot nyújtottak be; ezek közül a Bogdány és társa cég nyerte el a megbízást, akik háromezerhatszáz koronáért vállalták a munkát, három évi jótállással.

A község ház-építő bizottság még az épület átvétele előtt elhatározta, hogy az új község ház első emeleti folyosóját beüvegezteti.

Schreiber Gyula építési vállalkozó 1900 augusztusában a község előljárási bizottságának bejelentette, hogy az új község házát időben, és a tervek szerint felépítette. Kérte ennek

jegyzőkönyvi megállapítását, és az új község ház ideiglenes átvételét. Az ideiglenes átvétel Zsoldos főjegyző, Virág főmérnök, Hegedűs és Böhm műépítésszek, Hoffer mérnök által 1900. augusztus 22-én megtörtént, és a jegyzőkönyv szerint megállapították, hogy az építési vállalkozó a szerződési kötelezettségeinek eleget tett. A testület november 5-én, ünnepi üléssel avatta fel a közgyűlési termet.

Feladatának megszűnésével, a József és az Attila utca sarkán lévő régi község házát, valamint a mellette lévő hét öl területet a nagy község állami iskolai célokra adta át. Ezen a telken épült fel az Attila utcai elemi iskola (ma Bródy Imre Gimnázium).

A község háza tekintélyes épülete a kortársak számára is sejtetni engedte a jövőt, hogy a település hamarosan (1907-ben) elnyeri a városi rangot. A község házából lett városháza ma is eredeti feladatát látja el. Az eklektikus stílusú – számos szecessziós jegyet is magán viselő – épület a századforduló jelentős alkotása, amely immár érett a műemléki védelemre. □

*A tanulmány teljes szövege a centenáriumba megjelenő Újpest. 1907–2007. A 100 éves város című kötetben olvasható.

Hirdetmény.

A községi előljárási bizottság az Újpesten, István-terén fekvő kétemeletes új község házra, földszinti bolt, nemkülönben **vendéglő és kávéházi** célokra szolgáló helyiségeknek **folyó évi augusztus hó 1-től kezdődő bérbeadására** pályázatot hirdet.

Az erre vonatkozó írásbeli zárt ajánlatok a községi előljárási bizottsághoz címezve és a felajánlott bérösszeg 10%-át kitevő bánatpénzzel ellátva **f. évi április hó 30-ig** adandók be.

Részletes felvilágosítások a közigazgatási jegyzői irodában nyerhetők.

Megjegyeztetik, hogy a **piacz közepén** épült új község házában nyílik a **kir. járási bíróság és állami anyakönyvi hivatal** is elhelyezést.

Újpest, 1900. április hó 14-én.

Az előljárási bizottság.

Korabeli hirdetmény

Az első gyilkosság Újpesten*

A régi Újpesten rablás vagy gyilkosság bűnténye nem fordult elő. A még gyér lakosságú községben a vallásos s dolgos polgárság jámbor erkölcsé kizárta a maga köréből még a lehetőségét is. A letelepülési szerződés értelmében csupán jóhírű idegenek kaphattak települési engedélyt, akiknek származási, tartózkodási és foglalkozási adatai hatóságilag helytállónak bizonyultak. A szabadságharcot követő abszolutizmus idején érthetetlen módon változás állott be. Sokan elköltöztek, akiknek helyébe tömeg új ember telepedett le, nagyobbára vagyontalan, foglalkozás nélküli, Pestről elbújdosott, kétes értékű alanyok. Megkönnyítette ideözönlésüket a 60 forintos telekakció a Tavasz, Nyár, Ősz és Tél utcák határában, az ingoványok (Froschviertel) körzetében. A vályogból, vagy agyagsárból dagasztott kunyhók s házikók gombamódra hálózták be a Fő út (Árpád út) és Angyalföld közötti területet. Akkoriban Közmunka-tanácsi engedély nélkül bárki maga építette föl házát, beállítván családjá tagjait vályogkészítő, agyaghordó, malterkeverő segédszemélyzetnek. A főbányatelep, ahonnan a szorgos építőkezek homokot, agyagot, kavicsot kitermeltek, a Széna tér (Ferenc József, ma: Tanoda tér) hatalmas pusztasága volt. Szóval, mikoron Újpest község rohamos méretekbe kezdett terjeszkedni, és a kíváncsú elemekkel

sok-sok nem kíváncsú, pesti sötét alak ütötte föl bujkálásra fölötte alkalmas sátorfáját, eledig nem tapasztalt bűnesetek kezdettek fölmerülni. A bűnöző alvilág tettesei az üldöző pesti rendőrhatalóság elől bújkálva, föltétlen biztonságban érezték magukat Újpesten. Itt nem tűntek föl, mert tisztességben élve tartózkodtak mindennemű bűnténytől. A „jóraló” polgárokról senki sem tételezte föl, hogy „keresetük lehetőségei Pesten vagynak”, ahonnan csupán pihenni tértek haza. A kisbírák, meg az alkalmilag erre cirkáló, lovas pandúrok nem zavarták meg „csendes polgári” ténykedésükben. Hiszen itt nem is szolgáltatnak okot gyanakvásra. Egyszer azonban egy szörnyű gyilkosság hozta izgalomba a polgárokat! A Fő út minden épkézláb embere lélegzet elfojtva rohant a Fő út 5. számú háza elé. Ez a Perc utca és Fő út sarkán épült ház Macek hentes, mészáros, egyben korcsmáros tulajdonát képezte. A zömök, nagyerejű Macek nőtlen maradt, s élete végéig házakat gyűjtött. Ez volt egyetlen öröme. Szóval a fölízgatott nép látni kívánta a gyilkost és áldozatát. Úgy történt ugyanis, hogy előző este egy hajóskapitány tért be a sarokra nyíló (ma befalazott) ajtón át a korcsmába. Záróráig iszogált s annyira elázott, hogy Macek a lócára fektette s aludni tért. Éjfél után nyöszörgést s halálhörgést hallott. Fölriadt s besietett az ivóba. Összeviassa szurkáltan, levágott nyakkal fetrengett vértócsában a hajóskapitány. Már halott volt. Macekban felrémlt a gondolat, hogy szabaduló inasa a gyilkos. A hajnalszürkületben keresésére indult a lezárt házban. Rá is akadt. A házi vágóhíd ajtajába húzódva lapult. Hosszú, véres, disznóölő kést szorongatott. Macek oly váratlanul toppant elébe, hogy kését nem merte ráemelni. A kapott nagy ponttól elájult, s elejtette kését. Macek összekötözte s reggelre átadta a pandúroknak. □

Árpád úti utcarészlet

*Anekdóták Újpest múltjából, Újpest, 1943.

Fericsánok Újpesten

Egy asztalos-familia (hézagos) története, 5. rész

Szeretném bemutatni József dédapánk legidősebb gyermekének leszármazottait. Ifjabb Fericsán József asztalosmester (Pécska, 1870. március 22. – Újpest, 1917. december 20.), Újpest, Virág utca 28. sz. alatti lakos, 47 évet élt. A felesége Galambos Mária, 1945-ben halt meg. Gyermekeik: Vilmos, József, Mariska, Mihály és Lajos. A szakmában dolgoztak valamennyien és sok sikert értek el.

Fericsán Vilmos (Újpest, 1895. február 10. – Újpest, 1959. augusztus 4.) hosszú ideig tanulta a szakmát, és bekapcsolódott a faipari szállításokba is. A 24 éves Vilmos (Virág utca 28.) 1919. március 22-én vette feleségül Latzkovics Péter és Pokner Jozefa 23 éves leányát, Vilmát (Újpest, 1896. március 2. – Újpest [Bp.], 1978. január 11.), aki a Nyár utca 6.-ban lakott. Vilmos a megfelelő szakmai gyakorlat megszerzése után, 1932. február 12-én kapta meg 142. számú iparigazolványát. Ugyanazon év december 17-én átvette özv. Fericsán Györgyné üzemének irányítását, amely 1936. július 7-től 1948. december 8-ig működött az Apponyi utca 16. szám alatt. Lánya, Vilma (Újpest, 1920. február 10. – 2001.) 19 éves korában, 1939. április 1-jén feleségül ment Tromposch József és Hubenics Katalin akkor 25 éves fiához, Rudolffhoz (Tatabánya, 1914. január 29. – ?). Vilma születésekor a Nyár utca 16.-ban lakott a család. A 81 évet élt Vilma halála előtt a IV. kerületi Dugonics utca 94.-ben lakott. Vilmos leszármazottai az USA-ban élnek, két fiú unokája van.

A legifjabb Fericsán József (Újpest, 1896. december 21. – Pilisvörösvár, 1947.), rendkívüli munkabírási, szolid, ám szerény képességű ember volt. Lajos testvérénél is dolgozott a háború előtt. Ami a többnyire bőbeszédű családkunkban belőle hiányzott, azt kedvességével és szorgalmával igyekezett pótolni. Műhelye 1938-ban a Tél utca 21. szám alatt működött.

Fericsán Mária (Újpest, 1900. május 26. – Újpest, 1950.) születésekor a család az Ősz utca 52.-ben lakott. A 17 éves Mária (Virág utca 28.) 1919. június 28-án ment feleségül Patek János és Lillik Terézia 19 éves fiához, Károly József (Újpest, 1900. március 19. – ?), Fő utca 133. sz. alatti lakoshoz, akinek sógorával, Lajossal közös műhelye a Tél utca és a Mária utca sarkán állt. Gyermekek Patek György (Újpest, 1920 – 1944.) 24 évesen meghalt. Édesanyja nehezen viselte ezt a csapást, ettől kezdve visszavonultan élt.

Fericsán Mihály (Újpest, 1905. február 4. – Solymár, 1982. november 23.) születésekor a család a Tavasz utca 12.-ben élt. Mihály később az újpesti Polgári Fiúiskolába járt. 23 évesen, 1928. december 29-én, házasságot kötött Weirich Ferenc és Metzger Erzsébet 19 éves leányával, Margittal (Apponyi utca 21.). (Weirich Margit Irén Újpest, 1909. november 29. – Solymár, 1960. május 15.; születésekor családja a Perc utca 8.-ban lakott.) Mihály, Lajos testvérevel közös üzemet nyitott, majd önálló üzemet rendezett be, a Lőrinc utca 97.-ben. 1938-ban költöztek Pilisvörösvárra illetve Solymárra. Sok évnyi asztalos munka után váltott hivatást, s a háború végéig az egyik minisztériumban altiszt lett. Mihálynak öt gyermeke született.

Fericsán Lajos (Újpest, 1908. március 24. – Újpest, 1945. január 20.). Felesége Győri Teréz (Verpelét, 1910. február 10. – Bp., Újpest, 1990). Szintén az újpesti Polgári Fiúiskolába járt. Teréz szülei, Győri Péter és felesége a Katolikus Legény Egylet gondnokai voltak a Csokonai utcában. Az árvaszék engedélyével a kiskorú Mihály és a testvére Lajos önállóan üzhették az asztalosipart. Újpesten, 1927. október 24-én a két testvér igazolta feddhetetlenségét és bizonyítványukat, azaz – a korabeli megfogalmazás szerint – képességeiket bemutatták. 1927. november 28-án kérvényezték, és 1927. november 30-án

vették át 52507. számú iparigazolványukat, amelyhez két munkakönyvet és két véghatározatot csatoltak. 1937. január 18-tól ideiglenesen szüneteltették a munkát. Ekkor Mihály kilépett, és különvált. A 23 éves Lajos (Irányi D. utca 24.) Újpesten 1931. augusztus 30-án

Újpest r.t.város árvaszéke

6728/927 szám.

**Tárgy: Fericsán Mihály és Lajos
önálló iparüzése**

Véghatározat.

Az árvaszék özv. Fericsán Józsefné rákospalotai lakos mint kiskoru Fericsán Mihály és Lajos rákospalotai lakosok t. és t. gyámja által Újpesten 1927 évi április hó 3 napján kiállított nyilatkozatot, amellyel beleegyezését adja ahhoz, hogy az Újpesten 1905 évi február hó 4 napján született Fericsán Mihály illetőleg az 1908 március hó 24-én született Fericsán Lajos kiskoruk az az ézfalódstipart önállóan ján üzhessék az 1877:XX.t.c. 5 §-a alapján-gyámhatóságilag jóváhagyja. A nyilatkozatot jóváhagyási záradékkal ellátja s azt a kiskoruknak oly figyelmeztetéssel adja ki, hogy ennek alapján s ipari képesítésének egyidejű igazolása mellett iparukat az illetékes iparhatóságnál bejelenthetik, az iparüzés által teljeskoruká válnak amennyiben azonban ennek gyámhatósági megállapítását kívánják, az ipar tényleges gyakorlását helyhatósági bizonyítvánnyal igazolni tartoznak.

I n d o k o k:

A kiskoruk 18-ik életévüket betöltötték, erkölcsi fedhetetlenségüket és ügyeiknek önálló vitelére való képességüket valamint elméleti és ipari képzettségüket bemutatott okmányokkal igazolták.

A nyilatkozat jóváhagyását a kiskoru maga is kérelmezte, az önálló iparüzés ugy az ő, valamint meghallgatott t. és t. gyám nyilatkozata szerint is a kiskorura nézve előnyös és megélhetését biztosítani, de jövőjét megalapozni is alkalmasnak látszik.

Újpest, 1927. okt. 24

Árvaszéki engedély 1927-ből

vette el Győri Péter és Gerzovich Teréz 21 éves lányát Terézt (István utca 27.), akivel a Nyár utca 56.-ban laktak. 1937. január 10. és 1938. április 30. között a Nádor utca 1.-ben volt önálló műhelye. Ezután Lajos haláláig, a Tél utca 11/a.-ban folytatta folyamatos ipari tevékenységét. Az Újpesten, 1945. május 30-án kelt Újpesti Városi Ipartestület iratában a következőket olvashatjuk: „A fentieket igazoljuk és az özvegyi jog megadását javasoljuk.” Felesége 1946-tól özvegyi jogon folytatta a munkát, és áthelyezte a telepet a Katona József utca 11. sz. alatti házába. 1951. november 1-én államosították a faipari műhelyt, ahol az özvegy 1964. január 3-ig, nyugdíjazásáig faipari kellékekkel kereskedett. Két gyermekük Lajos, Magdolna.

A Fericsánokról szóló hézagos történetben igyekeztem bemutatni egyéni és családi tanulmányaikat, munkájukat, boldogulásukat és kisebb, néha nagyobb bukásaikat. Ezt abban a reményben tettem, hogy a hozzájuk hasonló családok, az újpestiek döntő többség megfelelő következtetéseket tud levonni történetükből. Eric R. Wolf: Európa és a történelem nélküli népek című munkájában így ír: „A társadalomtörténészek és a történeti szociológusok rávilágítottak arra, hogy az egyszerű emberek legalább annyira aktív részesei voltak a történelmi folyamatoknak, mint amennyire áldozatai és néma tanúi.” A Fericsánok ősei nagy valószínűséggel földművelők lehettek, mert a családtörténet sem bevándorlókról, sem szorongatott kisebbségről nem tudósít a történelmi Magyarországon vagy a monarchiában. A feltárt krónikában munkásokat ismerünk meg, akik kezükkel, fejükkel, szívükkel előállított faipari termékeik gyártásából és eladásából éltek. A család története éppen ezt a kiemelkedést, ezt a tanulási folyamatot, ezt az önmegvalósítást mutatja. Az egyéni előrejutás, és fejlődés is csak családi keretekben valósulhatott meg. Kilógni a sorból nem lehetett; ez egyszerűen tűrhetetlen volt a családon belül. Ebből természetesen adódtak problémák és megoldások, amelyeket a következő generáció már tapasztalatként hasznosított.

Néhány tanulságos területet érdemes kiemelni. Az első a tanulás. A korábbi generációkból többen is szerettek volna tovább tanulni. A kudarc azt jelentette, hogy vagy be sem jutot-

tak az intézménybe, vagy nem sikerült elvégezniük. A későbbi nemzedékeknek ezért még többet kellett tanulniuk. Jelenleg a népes családkban több a felső iskolát végzett, mint aki középiskolába járt. A gyerekek nevelése is különleges ügy volt. A családban – mint más családokban is – természetes volt az öt-tizenegy gyermek születése, akik közül sokan nem éltek meg a felnőttkort. A további generációk azonban még jobban féltették és óvták a gyermekeiket. Saját tapasztalatom alapján mondhatom, hogy jó volt a Fericsán családban gyereknek lenni. A sportok szeretete ugyancsak családi örökség. A történetből kiolvasható, hogy a férfiak milyen rövid életűek voltak. Az édesanyám nagyon büszke volt arra, hogy a 80 évet túlhaladt apám volt a legidősebb Fericsán-fiú. Sokat tett is érte. Az összes gyerek a Csukor bácsinál tanult úszni, és rendszeresen kellett sportolni is. Tibor 1952-ben kardvívásban harmadik volt a magyar bajnokságban. Magdi válogatott kézilabdázó volt. A lányom, Anita akkor volt a legjobb tanuló, amikor minden nap járt a KSI-be kosarazni. A fiam, Zsolt az UTE röplabdázója,

ifjúsági válogatott volt. A családban két testnevelő tanár vált ismertté Újpesten, de rajtuk kívül még sportmenedzserek és sportköri elnökök is működnek. Tágabb értelemben a Leinek között vannak, akik az osztrák válogatottakat erősítették (az egyik labdarúgó, a másik téli olimpiai résztvevő volt sízésben), a Birtalanok között többen román színekben versenyeztek, egyikük a román olimpiai kézilabdacsapat tagja is volt. A Szűcsök közül Szűcs Lajos olimpiai bajnok is rokon, Szűcs Sándorról pedig iskolát neveztek el Újpesten. A jelenlegi fiatal generáció pedig szorgalmasan jár az edzésekre és készül, mert a múlt kötelez. Minden Fericsán gyerek járt valamennyit zeneiskolába. Többen jó zenészek is lehettek volna, de csak szórakoztatás céljából játszottak a hangszeren. Az összes lány tanult zongorázni, György és Tibor kiváló zongorista volt. Mihálynak klarinét és szakszofon a kedvenc hangszere.

Sok szép könyvet kaptam és örökölttem a nagyszülőktől (Fericsán, Szűcs, Kiss, Birtalan), amelyeket ma is őrzünk és olvasunk. □

Csoportkép az Újpesti Katolikus Kör kirándulásáról. Előtérben id. Fericsán Lajos, a hátsó sorban balról a második Győri Teréz, leendő felesége

Villamosközlekedésünk a 19. század utolsó éveiben

1894 elején Jellinek Henrik, a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) vezérigazgatója és dr. Országh Sándor, a BKVT igazgatósági tagja megvásárolta gróf Károlyi Sándortól a tulajdonában lévő újpest-rákospalotai lóvasutat. Tavasszal Budapestvidéki Közúti Vasút – 1896 áprilisától Budapestvidéki Villamos Közúti Vasút – Részvénytársaság (BVKV) néven új vállalatot alapítottak, céljuk a lóvonat fejlesztése és a BKVT hálózatával való összekötése volt. Közvetlen kapcsolatot kívántak biztosítani Budapest, Újpest és Rákospalota között, annál is inkább, mert egy másik vállalkozói csoport (a későbbi Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti Vasút Rt. – BURV) már építési engedéllyel bírt ugyan ezen fő irányban villamos üzemű vasút építésére. Ennek megvalósulásával viszont a BVKV mögött álló BKVT tarthatott attól, hogy utasokat – bevételt – veszít a Váci úton lévő újpesti vonaláról.

A Váci út újpesti szakaszán üzemelő megyeri lóvasutat a BVKV 1895. március 21-én megvásárolta a BKVT-től (bár a két cég gyakorlatilag egy kézben működött). E vonalát, valamint az újpest-rákospalotai, volt Károlyi-féle lóvonatot versenyképességének megőrzése érdekében villamosítani kívánta, illetve az Arany (ma: Arany János), Toldi (ma: Langlet Valdemár) és Deák utcákon át össze akarta

kötni egy új építésű szakasszal. Ez közel párhuzamosan vezetett volna a konkurens BURV Károlyi utca irányában vezető vonalával.

A BKVT 1895 szeptemberében kapott engedélyt teljes fővárosi hálózatának villamosítására, a munkálatokat nyomban megkezdték. Első átépített vonalán a Nyugati pályaudvar és Újpest között 1896. május 30-án indult a forgalom. A pesti határnál lévő végállomástól Újpesten és Rákospalotán át még a BVKV lóvasútja járt, a megyeri lóvonat forgalma pedig 1895 tavaszától szünetelt. Ezzel szemben a BURV új villamosaival 1896. január 12-től utazhatott a publikum a mai Lehel tér és a megyeri kápolna között, valamint március 16-tól Rákospalota felé. Kezdetben sokan vették igénybe e kocsikat, főképp a gyorsabb közlekedés nyújtotta előnyök miatt.

A BVKV utasainak, illetve bevételének megtartása, emelése érdekében 1896 májusában hozzalátott a Fő (1896 nyarától: Árpád) út–István utca–Vasút (ma: Görgey Artúr) utca–mai Szilágyi utca–Rákospalota útirányú lóvasútjának átépítéséhez. Újpesten az István utcai, valamint a rákospalotai vonalrész kivételével kettősvágány létesült. Műtanrendőri bejárására újpesti részén szeptember 19-én, palotai szakaszán december 28-án került sor, és elsőként 1897. január 1-jén közlekedett villamos Váci úti végállomása és Rákospalota között. Megállóhelyeket az Árpád úton az Attila utcánál, az Egyedi- (korábban Stern-) féle szeszgyári elágazásnál (a mai Temesvári és Aradi utcák között), az István utca és Árpád út sarkán, az István téren, a Vasút utcában a Thököly utcánál (nagyjából a mai Kiss Ernő utca torkolatának közelében), a Virág utcánál, a Damjanich utcánál, és a Palota–Újpest állomás előtti kitérőnél jelöltek ki. Rákospalota területén a Palotai erdőnél, a vasúti keresztezés előtt mindkét irányban, a mai Károlyi Sándor utca tájékán lévő kitérőnél és a Rákóczi utcánál létesült megálló, végállomás a Kertköz

A BKVT Károly kaszárnya–Újpest viszonylaton járó, 1897. évi beszerzésű F típusú kocsija

utcai forgalmi telepen volt. A vasút vágányait a villamosok szintben keresztezték. A vontatáshoz szükséges áramot a BKVT Pálffy (ma: Fekete Sas) utcai áramfejlesztő telepe biztosította, és megállapodás született az üzemkezeléssel kapcsolatban is, mely szerint – mivel a BVKV-nak saját járművei még nem voltak – a BKVT adta a kocsikat, velük a forgalmi személyzetet is. Hogy e vonalon a közlekedés mind jobb minőségű legyen, 1897. január 5-től Rákospalotáról Újpesten és a Váci úton át közvetlen villamosok jártak a Nyugati pályaudvarhoz.

A BKVT kedvezve a székesfőváros belseje felé utazóknak Újpest határától a Nyugati pályaudvarig futó villamosait 1897. május 6-tól a Károly kaszárnyáig (későbbi Központi Városházig, a mai Deák térig) közlekedtetette. E vonalon július végén tartották próbameneteket a BKVT új, forgóvázás, 59 fő befogadására alkalmas, a vállalatnál F típusjellel nyilvántartott nagy motorkocsijainak. A típusból a miniszter június 21-i utasításra 10 darabot a BVKV is beszerezett, és feltehetőleg az év őszén üzembe helyezett Nyugati pályaudvar–rákospalotai viszonylatán.

Eközben a BURV is igyekezett fejleszteni meglévő üzemét. A fent említett megyeri és rákospalotai járatain kívül 1896. június 27-től a Duna-partra is közlekedtek személyszállító kocsijai, illetve augusztus 7-e után a millenniumi kiállítás felé közelebb vitte utasait Aréna (ma: Dózsa György) úton létesült új vonalán. Egy nagy hátránya volt azonban hálózatának: a székesfőváros egyik fő ütőerével, a Nagykörúttal való közvetlen kapcsolat hiánya. A BKVT nem járult hozzá, hogy Váci úti vágányait a Nagykörút és a Lehel utca között a BURV villamosai használhassák, ezért a cég más megoldást keresett. 1896 őszén a Nyugati pályaudvar területén, illetve annak szélén kívánta pályáját a Katona József utcáig meghosszabbítani – ennek megvalósítására végül nem került sor.

1896. szeptember 25-től a BURV módosította a viteldíj-szakaszbeosztást. Az addigi két szakasz helyett háromat vezetett be, szakaszhatároknak a Hungária utat, és az István és Árpád utak csomópontját jelölte ki. A 15 krajcáros teljes vonalra szóló viteldíj ezután szakaszonként csak 5 krajcárba került, így a legtöb-

bet igénybe vett Lehel és István utca közötti vonalrészén az eddigi 12 helyett 10, a Hungária út–Újpest, valamint Rákospalota és Megyer között pedig 8 helyett 5 krajcárt kellett fizetni. Gyermekek után, függetlenül az út hosszától 5 krajcárnyi összeget állapítottak meg.

A bevezetett kedvezmények csak átmeneti fellendülést hozhattak, a nagykörúti kapcsolat hiánya a BKVT és a BVKV vasútjainak kedvezett. A BURV még az átszállójegyek bevezetésének tekintetében sem tudott meg egyezésre jutni a BKVT-vel, ennek köszönhetően utasai inkább a közvetlen Váci úti kocsikat használták. Kihasználatlanság miatt február 20-án megszüntette a Duna-partra közlekedő viszonylatát is.

Mindeközben még 1896. június 30-án a BVKV megyeri és a Deák utcai vonalának közigazgatási bejárása is lezajlott, ám a munkálatokra mégsem került sor. A BKVT ugyanis folyamatosan vásárolta fel az egyre kisebb értékű, bevételt nem hozó BURV-részvényeket, és mint részben saját tulajdon, nem jelentett már konkurenciát. Így, mivel üzemeltek a BURV-villamosok Megyer és a Duna-part felé, a BKVT-nek – azaz a BVKV-nak – kevésbé fűződött érdeke a megyeri és a Deák utcai összekötő vonal építéséhez, villamosításához. Éppen ezért az utóbbi cég igazgatósága 1898-ban elhatározta, hogy a társaság „mostoha üzleti viszonyaira” hivatkozva kérelmezik a kereskedelemügyi miniszternél a kiépítési kötelezettség felfüggesztését. A miniszter viszont a mielőbbi kivitelezés mellett foglalt állást, és 1898. november 19-i leiratában a megyeri vonal megépítésére 1899 február végéig adott haladékokat. A munkálatokat kénytelenek voltak elvégezni, mely után 1898. december 21-én megtarthatták a villamosvasút műtanrendőri bejárását. Az utasforgalom másnap, 22-én kezdődött. Az egyvágányos Váci úti vonalon megállóhelyet az Árpád út torkolatánál, a József (ma: József Attila) és Károlyi utcák között nagyjából félúton, a Kont (ma: Komp) utcánál jelöltek ki, végállomása a mai Zsilip utcánál volt. A Deák utcai összekötő szakaszt már egyáltalán nem kívánta megépíteni a társaság, ezért e terv felhagyásával a Váci úti vonal meghosszabbítása került napirendre. □

JOZEFKA ANTAL

Újpesti történetek, 1. rész

Kezembe került egy régi fénykép, amelyet édesapám készített hetven évvel ezelőtt egy boldog kutyatulajdonosról, rólam. A fekete-tarka csodámnak Szuszi volt a neve, és nagy szeretettel öleltem őt át, kis barátjával, Macikával együtt. Most hét évtizeddel később újra van egy ilyen kis tacsóm, és ő is Szuszi névre hallgat.

Az első Szusziról készült felvétel helye a Blaha Lujza utca 10. kapubejárata. A történetek innen indulnak.

A Blaha Lujza utca a Vécsey utcát köti össze a Főti úttal, amely abban az időben még csak egyoldalas volt. A páratlan oldalon csak egy ház állt. Itt lakott dr. Kőrös Endre, a későbbi akadémikus és kedves felesége, Fraknóy Veronika, a későbbi kutató vegyész. Ők a szülei dr. Kőrös Andrásnak, aki ma a Legfelső Bíróság tanácselnöke, a családjogi törvény kodifikátora. A mi oldalunk porosodott végig a Főti útig, és ha én kiléptem a kapun, a másik oldal a végeláthatatlan világot jelentette nekem és az utcában lakó barátainknak. Kilépve a kapun, tavasztól őszig fociztunk, vagy „négysarkoztunk”, vagy „tigris-ugrottunk”, vagy fára másztunk az utcánkba befutó Rákosi Jenő (ma: Lahner György) utcából nyíló kis tér égiséig érő ecetfáira. Ez a tér volt indián rezervátumunk is. Az akkori, labdát rugdosók között volt Schuman Jancsi is, aki később Só-

lyom János néven az Újpestben és az ifi válogatottban is szerepelt és lett egy időben az Újpest edzője.

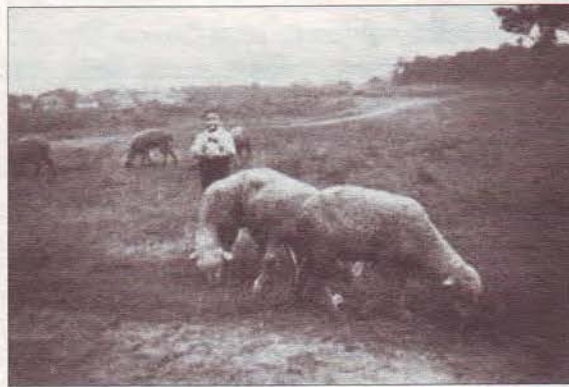
A mi birodalmunk, bár nekünk végeláthatatlan volt, a búzaföldeken át a rákospalotai vasútállomásig, a Főti út felé csak a Wesselenyi utcáig terjedt. A következő felségterület innen indult és tartott a Főti út túloldaláig. Mindenki vigyázta a maga birodalmát, és átjárni csak kellő tisztelettel volt szabad. Csak Miletics Tóninak, a ma köztisztviselőként álló orvosnak volt olyan szerencséje, hogy ebben az utcában lakott és betehette lábát mindkét területre. Somogyvári Jóska is „köztes” volt. Az ő festményei ma Kaposváron hirdetik Újpestet. Igaz, „határterületi” lakos volt, de inkább a mi grundunkat választotta.

Itt a Főti út túloldalán lakott a három Fábri testvér, akik közül a középső, Tibor, sok szép festményen örökítette meg a korabeli Újpestet. Az ő utcájukon túl húzódott a Lóverseny tér misztikus világa. Ide csak felnőttek kíséretében volt szabad belépniük.

Ilyen „tiltott terület” volt még az Ú.R.A.K. pálya. Ezt is csak szülői kísérettel látogathattuk, de amikor már benn voltunk, nem csak a meccset néztük, hanem kis, zöld leveli békákkal is játszottunk. Sajnos ez a terület is eltűnt, a gyerekek elől és előlünk is. Előbb bombatölcsérek szaggatták, most pedig a Vákuumtechnikai Gépgyár áll rajta. (Folytatjuk...)

Szuszi, Maci és kis gazdájuk

Bárányok a Vákuumtechnikai gépgyár helyén

Újpest hollandiai nagykövete

Ilonka van Assendelft Krisztics 1915. január 11-én, Krisztics Ilonkaként született Újpesten. Felmenői ismert asztalosok voltak. Édesanyja – a nagymamám – 1888-ban szintén Újpesten született; fiatalon hunyt el spanyolnáthában. Öt gyerek maradt utána félárván.

Ilonka 1923-ban, nyolc évesen, egy közvetítő szervezet segítségével került Hollandiába. Iskoláit kitűnő bizonyítvánnyal végezte. Amikor Magyarországon hatodikos lett volna, kérésére a holland nevelőszülők hazautaztatták. Itthon – szorgalmára és jó előmenetelére való tekintettel – osztályfőnöke felajánlotta, hogy takarításért és mosogatásért cserébe felkészíti a soron kívüli vizsgákra. Így a kislány két esztendő alatt kitűnőre vizsgázott a négy polgári osztály tananyagából.

Igen rossz családi körülményei miatt, Ilonka az akkori városházánál gyermekként maga szerezte be a szegénységi bizonyítványt. Ezzel az okmánnyal és színjeles iskolai értesítőjével sikerült visszautaznia Hollandiába. Nevelőszülei sok szeretettel, büszkeséggel és megértéssel fogadták.

Cserkészvezetőként ismerkedett meg jövődöbéli holland férjével. A második világháború kitörése miatt csak 1946-ban tudtak összeházasodni. Négy lányuk és két fiúk született, Ilonka valamennyit megtanította a magyar nyelvre. Maga varrta és hímezte nekik a magyar népviseletet, népdalokra és néptáncokra tanította őket. Annak idején többször is felléptek, egyszer még az amszterdami magyar nagykövetség is szerepeltek.

Az 1956-os forradalom után, 1962-ben – az első alkalommal, amikor lehetett – vonatra szállt a családjával. Egy hónapra hazalátogatott, hogy találkozzon a testvéreivel, és gyerekei itthon gyakorolhassák a magyar nyelvet.

Miután felnevelte lányait és fiait, ötvenöt éves korában, saját költségén beiratkozott az egyetemre, hogy diplomás tanár lehessen. Hivatásos tolmácsként és fordítóként végzett. Ma-

gyar nyelvtanárként több száz kilométert vonatozott hetente, hogy taníthassa anyanyelvét. Ebben az időszakban hat város népfőiskoláján, több mint másfélszáz tanítványa volt. Oktatási sikereit elismerve, előbb Utrechtbe, majd az amszterdami egyetemre hívták tanítani. A hatvanas évek közepétől tizenhét anyanyelvi konferenciára utazott Magyarországra, ezek közül tíz alkalommal az elnöki emelvényen foglalt helyet.

Ilonka néni a mai napig tanítja a nyelvünket, de már csak az otthonában, mert időse kora miatt nem tud egyedül közlekedni. Így is öt-hat tanítvány jár hozzá egy héten, egyikük lefordította holland nyelvre Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényét.

Ilonka van Assendelft Krisztics az anyanyelvi oktatásért számos hazai elismerésben részesült. A legmagasabbat, a Pro Cultura Hungarica kitüntetést Göncz Árpád köztársasági elnöktől vehette át.

Amikor néhány éve postán megkapta az első újpesti falinaptárt, azt mondta: „A világ legdrágább ajándékát kaptam! Visszaemlékszem a gyermekkori Újpestre, és arra az Újpestre, amit felnőttként láttam viszont. Most gyönyörködhetem benne, és büszkén mutogathatom szülővárosomat”. A kilencvenharmadik évében járó Ilonka néni öt gyermeke, nyolc unokája és két dédunokája körében nyolcvannegyedik éve él Hollandiában, de ő örökké magyar és újpesti marad. □

Ilonka néni férjével és első négy gyermekével

Ott túl a rácson

Menekülésünk története, 1957. január 28-29.

A lapos tájon nem mozdult semmi. Az éjjel esett hó úgy csillogott, mint egy jól kifényesített ezüst-tál. Vágó hideg, ragyogó napsütés, csend, a lovak egyenletes kocogása. A pillanat azonban egyáltalán nem volt alkalmas az elmélyülésre. Mi ugyanis menekültünk.

Az előző hetekben mindent pontosan előkészítettünk a disszidálásra. A vonat, amelyre hajnalban felszálltunk, tele volt látszólag kirándulásra öltözött emberekkel. A padon egyedül ültem, a két kislányunkat biztonsági okokból egy idegen asszonyra bíztuk, akinek szintén két kislány volt feltüntetve a személyazonosság igazolványán. Az én igazolványom rendben volt, de börtönből szabadult férjemé nem. Egy mesterember papírját vásároltuk meg a számára, s a kétségbeesés ügyességével fényképet, pecsétet hamisítottunk rá. Amíg nem vizsgálják meg alaposan, biztos menedéket nyújt.

Gondolataimból egy határozott férfi-hang rázott fel: – Nem maradhatnak tovább a vonaton, a következő állomáson ellenőrzés lesz. Keresse meg férjét, át kell szállniuk egy szánra, amely a határig megy.

Mintha álomban hallottam volna az embercsempész hangját, de engedelmeskedtem. Egy papírpoharat vettem a kezembe, és azzal az ürüggyel, hogy orvosságom bevételére ivóvizet kell keresnem, botorkálva indultam a tömött vonat vége felé. Vajon ebből a tömértelen emberből hányan akarnak disszidálni? Végre feltűnt micisapkás, munkásruhába öltözött jelmezében, rémült arccal a férjem. Igyekeztem természetes lenni: – Maga is Kélebiára utazik Kovács úr? – A férjem nem válaszolt, csak értelmetlenül bámult rám. – A következő állomáson le kell szállni.

– Le kell szállni? – kérdezte. Most tudatosodott benne, hogy mit is akarok mondani. Megértően bólintott, én búcsút intettem és

visszatülekedtem a vagonomba. Isten gondjaira bíztam a másik kocsiban utazó gyermekeimet.

Amikor a mozdony pöfögve megállt, az embercsempész messziről jelt adott, férjem is lekászálódott a kocsijából. Az állomás előtt felszálltunk a perceken belül előálló szánra, és gyanús illatú pokrócok között, sietve elindultunk az ismeretlenbe.

A csodálatos szánút úgy tűnt nekem, hogy órákig tartott. Kezdünk éhesek lenni – az öreg kocsis adott egy darab száraz kenyeret. Az út végét a határzónában dolgozó munkások számára fenntartott autóbuszon kellett megtennünk.

A kocsiban kellemetlen meglepetés várt. A belsejében igazoltató osztag tartózkodott. Barátunk, aki a határzónában lakott, engem szárnyai alá vett, de a pesti lakos „susztart” (a férjemet) ellenőrzés után leszállították a kocsiról. Már éppen utána akartam szállni, mozdulatom inkább berögződés volt, mint tudatos, mikor megtörtént az első csoda.

– Igaz, hogy öt gyermeke van magának? – kérdezte a rendőr. – Igen! – hebegte férjem. – És azoknak akar a magával hozott demizsonban olajat vinni? – Igenis őrmester úr! Egy kegyes mozdulattal visszataszította a remegő embert a kocsiba és hatalmának teljes tudatában mormogta: – Na lóduljon! Szerencséje, hogy öt gyermeke van!

Leszálltak, és az autó lassan, cammogva indult a határzóna felé.

Függönyszerű hó esett, amikor megérkeztünk a határmenti házba. Órák óta vártak bennünket. Megették a nekünk szánt vacsorát, és a régen megérkezett gyerekeinket már lefektették. Rossz meglepetésként egy másik, egy gyermekes párral kellett a nagy ugrást végrehajtani. Ráadásul késésünk miatt csak nekik magyarázták meg a követendő utat. – Óh,

igen egyszerű – mondták, – 50 méter előre, 50 méter jobbra és már ott is lesznek a határon. A részletekbe a háziak nem bocsátkoztak, de úgyis felesleges lett volna, hiszen egyszerű: 50 méter előre, 50 méter jobbra. Ezt ismételtük magunkban, amikor a vaksötét éjszakában sűrű hóesésben elhagytuk a házat. Alig egy negyed órát gyalogoltunk, amikor a határzár felől éles fegyverropogás hallatszott, és a rakéták nappali fénybe borítottak bennünket. Ösztönszerűleg hasra vágódtunk, s mire néhány perc múlva csend lett, nem tudtuk merre van az 50 méter előre és 50 méter jobbra. A vaksötét, ellenséges tájon teljesen eltévedtünk.

A fagyott hó ropogott a talpunk alatt, az volt az érzésünk, hogy egy kilométerre mindenki hallja a menetelésünket. A sűrű erdőben, a fák csupasz ágai félelmetesen meredtek az ég felé, több centiméter hó fedte őket. Mi csak mentünk, mentünk mindig lassabban előre vagy hátra, vagy körbe-körbe, beszélni sem tudtunk már. Meg féltünk is a saját lármánktól, meg nem is volt érdemes szólni. Úgy éreztük, Szibériában sincs ilyen hideg, ilyen lehangoló csend, ilyen úttalan bizonytalanság. Néha egy-egy félig romos házba húzódtunk pihenni, ott leülni nem mertünk (nem is volt hova). Egyszer nagyon messziről, fehér hóruhába öltözött alakokat láttunk, láthatóan nem vettek részre, vagy ők is menekültek? A gyerekek szó nélkül vánszorogtak mellettünk, úgy éreztem, hogy járás közben aludtunk. A nagyobbik időnként szeretett nagynénjét hívta; éhes volt és fáradt.

A felkelő nap bágyadt vörösségében egy kis falucska házai tűntek fel. Vajon határon innen, vagy a határon túl? Az elsőbe benyitottunk. – Hol vagyunk? – tettük fel a kétségbeesett kérdést. A jugoszláv határ a másik oldalon van, 50 méterre innen. Ez még Magyarország! Ha nem lettünk volna olyan halálosan kimerültek, talán kétségbeestünk volna; így csak lerogytunk az első székre és egy pohár vizet kértünk. – Szerencsénk, hogy hozzánk kopogtattak be. Én a pap anyja vagyok, a másik ház a pártmegbízotté – biztatott a háziasszony. A szegény asszony levessel kínált. Forró volt és olyan mint a nektár.

Most mit tegyünk? Itt lépett be a második csoda. A józan ész határát meghazudtolva, elhatároztunk, még egyszer megkíséreljük az

átjutást: előkészítés és pénz nélkül. Egy kis süldő lány elvezetett barátunk falubeli házáig. Mint később megtudtam, ő és egész társasága reggelig mulatott, a tanácselnököt és a párttitkárt beleértve. Így próbálták a figyelmet elterelni a mi szökésünkről.

Amikor kiderült, hogy a menekülés nem sikerült, Torma Béla a saját fiát adta mellénk, hogy ő vezessen el bennünket a határzónáig. – Innen, a határtól kizárólag a fény felé menjenek, mert az Szabadka – mondta a fiatalember. Embercsempészünk nehezen vállalkozott ez újabb kísérletre. Az egyetlen megmaradt gyűrűmet is lehúztam az ujjamról, hogy kedve legyen. – Na jól van! – mondta, fontossága tudatában – megpróbálom, de most semmi nincs előkészítve, csak a jó Isten pártfogására számíthatnak!

Torma Béla fia, amint besötétedett elvezetett bennünket a határig. Én a nagyobbik kislányom kezét fogtam, a férjem a kisebbikét. Nem volt sem 50 méter, se jobbra, se balra, de szép tiszta, ködmentes idő. Előttünk Szabadka fényei – a szabadság fénye. Most is lőttek, most is rakétáztak, de mi csak mentünk a fény felé. Az egyik kislányom ekkor beleesett a határmenti gödörbe, és abból kászálódva kereste leesett kesztyűjét. A férjem visszament és megtalálta.

A Fényt ekkor egy katona állta el, aki „Sztój” kiáltással megállított bennünket. A vér a fejemből mind a lábamba szállt és kábultan hullottam a szláv katona karjaiba. A jugoszláv őr kis parasztházba vezetett bennünket, ahol már meleg volt. A parasztdunyhákban a fáradtságtól azonnal elnyomott bennünket az álom. Reggelire nagy tál hurkát és szalonnát adtak. Megmenekültünk. Átjutottunk a rácson. □

A jugoszláviai Otesevóban 1957 májusában. Jobbról: dr. Töttösy Ernő és felesége, és két kislányuk

Berda József: A reverenda

Berda József A reverenda című versével köszöntötte dr. Schaub Zoltánt

Dr. Schaub Zoltán, az Ad Honorem Újpest 1840-

1990 díj kitüntetettje, Fót díszpolgára. Az újpesti hittanár, majd fóti plébános (és közismert futballrajongó), számos egyházi elismerésben részesült. 1961-ben szentszéki bíró, 1965-ben prépost, 1983-ban váci kánonok lett.

Az egyháziak mellett jeles újpesti, világi személyiségek is megtalálták a módját, hogy kifejezésre juttassák nagyrabecsülésüket.

Az egyik ilyen jeles személyiség Aschner Lipót, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. vezérigazgatója volt. Az elismerés történetét Várhidi Pál labdarúgó, edző, az Újpesti Dózsa örökös bajnoka meséli el a Miklós Imréné által összeállított, dr. Schaub Zoltán emlékének szentelt, 1993-ban megjelent könyvben: „Igen nagy tisztelője volt Zoli bácsinak Zsengellér Gyula, aki nemcsak Újpestnek, de a magyar labdarúgásnak is igen nagy egyénisége volt. [...] Őt is Zoli bácsi eskette. Az esküvőn Zoli bácsi egy

nagy jelentőségű beszédet mondott, amikor a fiatalokhoz szólva többek között beszélt a sport fontosságáról. [...] Ennek a nagyszerű beszédnek az lett a következménye, hogy az Újpest elnöke, Aschner Lipót [...] egy csodálatos levelet írt Zoli bácsinak, megköszönve, amit a sport érdekében kifejt. Ekkor beválasztotta Zoli bácsit az UTE elnökségi tagjai közé.” (A választás az 1940. január 21-i közgyűlésen történt „egyhangú lelkesedéssel”.)

A másik jeles személyiség Berda József, a költő. Ennek az elismerésnek a történetét maga Schaub Zoltán meséli el Saád Béla: Tíz arckép című riportkötetében (Ecclesia, 1983.): „Amikor megboldogult püspököm, Kovács Vince kinevezett préposttá, Berda volt az első, aki személyesen gratulált, majd az alábbi verssel köszöntött, amelyet azután Németh Kálmán, az általa feltalált rovásírással tölgyfatáblára vésett, én pedig ezt a kettős, irodalmi és képzőművészeti értékes emléket felfüggesztettem dolgozósobám falára:

„Dr. Schaub Zoltán prépost plébánosnak:

BERDA JÓZSEF

A reverenda

Az emberiség egyetlen egyenruhája
csupán Te vagy már,
kell, hogy tiszteljen a tiszta értelem
ha embertelenségben nincs határ.

Béke és szeretet! Ily igazán szép közhelyek
igazát hirdeted minden időközön által
Csak méltó személy viseljen méltóan
Ki nem kötött esküt a döghalállal.

Szeretettel köszönt[i]: a »Semper idem«-et a másik civil »Semper idem«*

1965. VIII. 7.” □

*Semper idem: mindig ugyanaz. Dr. Schaub Zoltán préposti jelmondata volt.

DR. KRISKA GYÖRGY

Interaktív feladatsor az újpesti virtuális tanösvényen

2006 első Újpesti Helytörténeti Értesítőjében adtunk hírt arról az új lehetőségről, hogy a világháló segítségével bárki megismerkedhet Újpest és környékének természeti értékeivel. Az Újpesti Önkormányzat honlapjáról (www.ujpest.hu) elindulva lehet barangolni a virtuális tanösvényeken, ahol képekkel gazdagon illusztrált szöveges leírások segítségével ismerkedhetünk meg a város természetes életközösségeivel, növényeivel, állataival. A természeti értéket bemutató oktatóanyag most új elemmel, egy interaktív feladatsorral bővült. Az interaktív fogalom ebben az esetben azt jelenti, hogy az érdeklődők egy 30 kérdésből álló feladatsort oldhatnak meg a vi-

lághálón, amelyben véletlenszerűen követik egymást az egyes életközösségek kép alapján történő felismerésére vonatkozó kérdések. A tudásellenőrző program elsőként megkérdezi tőlünk, hogy 10, 20, vagy 30 kérdéses feladatsort kívánuk-e megoldani. Miután rákattintottunk a kiválasztott kérdésszámhoz tartozó gombra a képernyő közepső részén egy újpesti vagy újpest környéki természetes élőhely képe jelenik meg, valamint a kép körül 12 válaszlehetőség (pl. Homoktövis Természetvédelmi Terület, Szilas-patak) és az ezekhez tartozó gombok. Az általunk helyesnek gondolt választ a megnevezés melletti gombra kattintva adhatjuk meg a program számára. A válasz kiértékelésekor tájékoztatást kapunk pillanatnyi eredményeinkről, a hibás és helyes válaszok

Élőhely felismerés: Újpest és környékének természeti értékei ?

Melyik újpesti, vagy újpestkörnyéki természetes élőhely látható a képen?

Homoktövis Természetvédelmi Terület
Farkas-erdő, fás társulások
Farkas-erdő, vizes élőhely
Farkas-erdő, gyomtársulások
Farkas-erdő, a homoktövis élőhelye
Farkas-erdő, homokpusztagyep

Szilas-patak
Csömöri-patak
Mogyoródi-patak
Dunakeszi-tőzegetavak
Palotai-sziget
Rákospalotai-turjános

Virtuális tanösvény a monitoron

számáról és a hibaszázalékról. Az értékelő oldalon a helyes megoldás is elolvasható, így lehetőségünk van arra, hogy a feladatsor ismételt megoldásakor ne kövessük el még egyszer ugyanazt a hibát. A „Mehet” gombra kattintva jelenik meg véletlenszerűen a következő kérdés, amire választ kell adnunk. A feladatsor megoldása után a program részletesen értékeli teljesítményünket. A számítógépes ellenőrzőprogram teljes egészében letölthető az internetről, és a letöltést követően internet kapcsolattól függetlenül is futtatható. A programfájl kis mérete miatt ímélben is továbbküldhető.

Ma már mindenki számára elfogadott az a megállapítás, hogy számítógéppel segített, gyakran játékos formában megvalósuló tudásellenőrzésnek igen nagy a motivációs hatása. A diákok szívesen használják tanuláskorán ezeket a programokat, amelyek segítségével erőlködés nélkül, szinte észrevétlenül sajátítanak el jelentős mennyiségű ismeretanyagot. E kedvező hatás mellett a számítógép és internethasználat fejlesztése is fontos szempont, hiszen információs társadalmunkban már most is előnyben vannak az élet számos területén azok, akik képesek sokoldalúan használni a számítógépet. A nem túl távoli

jövőben pedig egyértelmű hátrányt fognak azok szenvedni, akik képtelenek a számítógép és az internet használatára. Ezek a tények vezettek országos szinten arra a felismerésre, hogy a rendelkezésre álló lehetőségekhez mérten a mindenkori kormányzatoknak is fontos feladata az emberek, különösen a felnövekvő generációk számítógéphasználatának támogatása. Ennek eredményeként valósult meg az Oktatási Minisztérium Sulinet programján belül a Sulinet Digitális Tudásbázis kialakítása, amely lehetőséget ad arra, hogy a különböző tantárgyakhoz kapcsolódva a pedagógusok és diákok több ezer elektronikus tanulmányhoz jussanak hozzá az interneten keresztül. Egy országos oktatási portál azonban nem vállalhatja fel a helyi értékek közvetítését, ebben a helyi önkormányzatoknak kell meghatározó szerepet vállalniuk. Újpesten az önkormányzat döntéshozói pártállástól függetlenül mindig támogatták azokat a lokálpatriótizmust is erősítő törekvéseket, amelyek eredményeként az Újpest helytörténetével, környezet- és természetvédelmével kapcsolatos ismeretek megjelenhettek a közoktatásban, gazdagítva mind a tanórai, mind a tanórán kívüli tevékenységek tárházát. □

Élőhely felismerés: Újpest és környékének természeti értékei

?

Értékelés

Nyertél , a helyes megoldás: Dunakeszi-tőzegetavak

A helyes válaszok száma: 1

A hibás válaszok száma: 0

Százalékos teljesítmény: 100 %

A hátralévő kérdések száma: 29

Mehet

HIRMANN LÁSZLÓ

Újszászy László

Az Újszászy család a Felvidékről, a Bars-megyei Garamszentgyörgyről származik. A település a Garam folyó partján szemközt fekszik Nagysallóval, ahol az 1849-es szabadságharc győztes csatájában a família egyik tagja is harcolt mint tábori lelkész. Újszászy László édesapja, Újszászy Kálmán postatisztként dolgozott Budapesten, ahol feleségével együtt – előbb a Horánszky utcában, majd a Vadász-Alkotmány utcák sarkán lévő házban – házmesterséget is vállalt, a jobb megélhetés reményében. A házaspárnak Pesten születtek meg gyermekeik is: 1901-ben Kálmán, majd 1905-ben László. A család 1914-ben költözött az akkor még önálló településként működő Rákospalotára, a Tompa Mihály utcába. Gyermekeiket taníttatták, a fiúk a Markó utcai katolikus főgimnáziumba jártak. A református vallású családban nagyon fontos volt a felekezeti értékrend közvetítése is: a serdülő fiúk aktív tagjai voltak a cserkészmozgalomnak. László a 198. Evangéliumi Pál csapat tagja volt, amelyet idősebb Gyökössy Endre vezetett. Így szövődött egy életre szóló barátság a később Újpesten is szolgáló református lelkésszel, ifjabb Gyökössy Endrével.

A gimnázium után a testvérek pályája különvált. Kálmán teológiát tanult Sárospatakon, és élete innen kezdve elválaszthatatlanul a városhoz kötődött. Kapcsolatuk nem szakadt meg, a Zemplén megyei városban gyakorta találkoztak, de az idősebb fivér is sokszor megfordult Rákospalotán. Újszászy László 1923-ban érettségizett, majd Budapesten tanult tovább, a Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karán. Ezekben az években otthonuktól gyalog sétált a Rákospalota-Újpest vasútállomásra, majd a Nyugati Pályaudvarra vonatozva, megint csak gyalogszerrel közelítette meg azt a klinikát, amelyik az aktuális előadás színhelye volt. 1927-től mint orvostanhallgató, majd

szigorló orvos, már az újpesti Károlyi Sándor kórházban tevékenykedett. Államvizsgát a szigoráról híres Korányi Sándor professzor előtt tett. 1931-ben vehette kézhez diplomáját. Ettől kezdve, egészen nyugdíjba vonulásáig, a városunkat alapító gróf fia által megteremtett kórház munkatársa volt. 1938-ban megnősült. Felesége, Tomcsányi Erzsébet férje orvosi karrierjét segítette. Gyermeük nem született, ezért később magukhoz vették egyik elárvult rokonukat, a 13 éves Mariannát, akit ettől kezdve saját lányuként neveltek.

Az orvosi pályán mindeközben töretlenül haladt előre. Belgyógyász, iskolaorvosi, egészségügy-tanári és természetes gyógymó-

Újszászy László

dok közvetítésére jogosító képesítéseket is szerzett. A fiatal diplomás orvos sorkatonaként az I. számú Honvéd Katonai Kórházban szolgált. A negyvenes évek elején vásárolt a család új házat, a rákospalotai kertvárosban, a Bocskai utca 41. szám alatt, ahol Újszászy László élete végéig élt.

A második világháború gyökeresen megváltoztatta Újszászy László életét is. 1943 januárjában – a doni katasztrófával egy időben – SAS behívót kapott. Tartalékos zászlósként a keleti frontra vezényelték, Kurszk térségébe. A sebesültek ellátásáért felelős orvos-tiszt szörnyű élményeket élt át. A frontot kétszer is megjárta. Másodjára a galíciai Lemberg térségből hozott haza 800 sebesült honvédet. A sérült katonákat irgalmatlan körülmények között, marhavagonokban szállították. Vízük sem volt, a szanitécek havat olvasztottak, ha a vonat a bombatámadások miatt valahol vesztegelni kényszerült. Harctéri naplója, melyben aprólékos gonddal írta le a történeteket, megőrizte ezeknek a borzalmas heteknek az emlékét is. A kicsiny füzetbe vezetett események feldolgozása és publikálása még várat magára.

A háború vége felé Budapesten, az Üllői úti katonai kórházban szolgált, majd visszatérhetett a Károlyi Sándor Kórházba. Mivel az újpesti gyógyintézet is katonai kórház lett, ezért a civil betegeket néhai Aradi Béla, a városban jól ismert jogász üresen álló lakásában helyezte el. A kórházat megszálló szovjet csapatok Újszászy doktor autóját lefoglalták, így gyalogosan járt ellátni betegeit.

A háborút követően a Károlyi Sándor Kórház is változásokat élt át. 1951-ben a kórházban szolgáló Szent Vincés irgalmas nővéreket szétkergették, a kápolnát megszüntették. Újszászy László ezekben a nehéz időkben is az alkotó, szervező orvosok között tartozott. A korábbi kápolna helyén megteremtette a 32 ágyas Reuma Osztályt. Ennek az 50-es években történő megszüntetése után a II-es Belgyógyászati Osztály vezető főorvosa lett.

A kiváló orvos felelős beosztásokban dolgozott: 1951-től többször is ideiglenes kórházigazgató volt.

Bár továbbra is Rákospalotán lakott, pacientúrája révén inkább Újpesthez kötődött. A kerületben mindenfelé ismerték, és szerették. Magánpraxisát is fenntartotta. Délutánonként, mikor munkahelyéről hazatért, házának földszintjén kialakított rendelőjében fogadta magánbetegeit. Ilyenkor felesége asszisztensként segítette gyógyító tevékenységét. Betegeivel elbeszélgetett, megpróbálta feltárni bajaik esetleges mentális gyökereit. Csak a betegségtől való félelem oldását szolgáló társalgást követően fogott hozzá a kezelésekhöz.

Presbiterként is tevékenykedett a református gyülekezetben. Előbb Rákospalota-Újvárosban, a Rákos úton, majd az óvárosinak mondott templomban, a 12-es vilamos palotai végállomásánál szolgált.

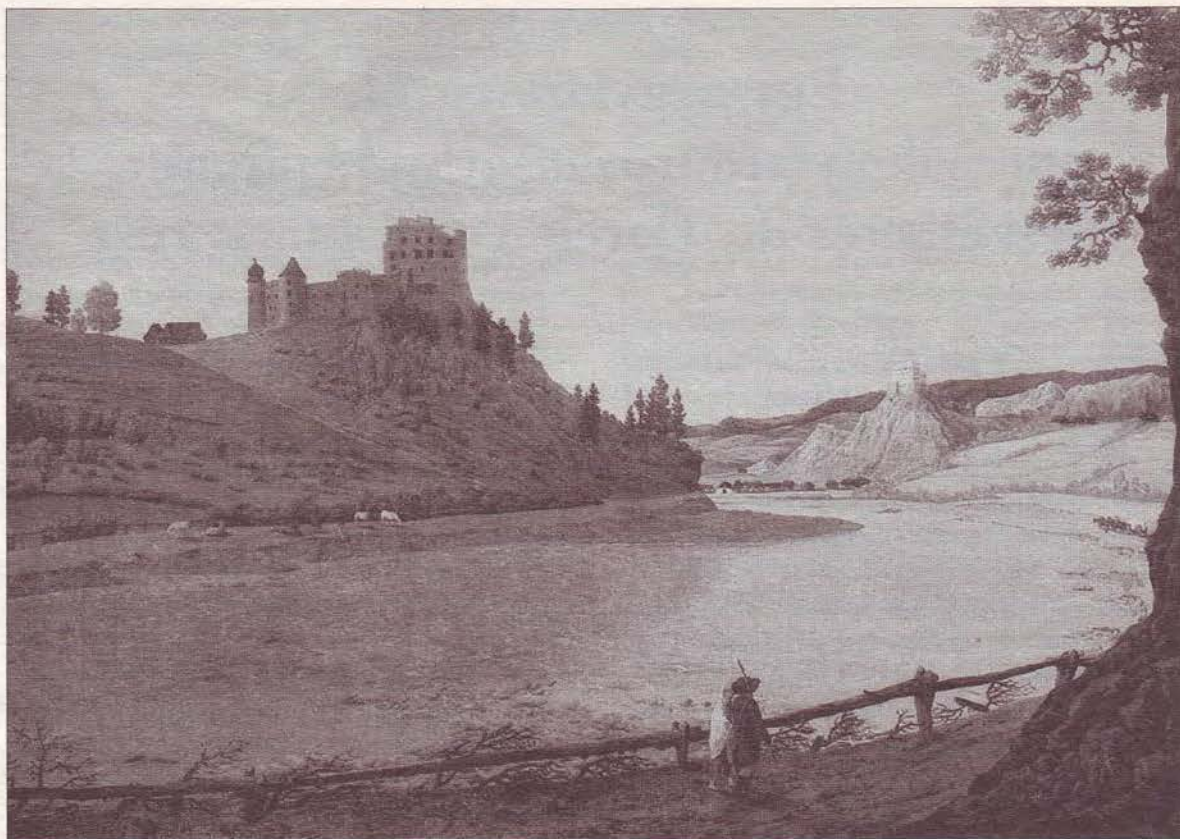
1976-ban nyugdíjazását kérte, de Lazarits Jenő kórházigazgató főorvos hirtelen halála miatt fél évre megbízták a vezetői feladatok ellátásával.

Nyugdíjba vonulását követően sem hagyott fel hivatásának gyakorlásával. Mivel időközben megözvegyült, magánorvosi rendeléseinek nevelt lánya segédkezett. Kilencvenkét esztendősen fogadott betegeket utóljára.

Élete vége felé az elismerések sem maradtak el. 1990-ben az Ad Honorem Újpest 1840-1990 díjat vehette át. Külön örömet jelentett számára, hogy ugyanakkor kapta az emlékérmet gyermekkori jó barátja, Gyökössy Endre lelkész is. 1993-ban Pro Urbe kitüntetésben részesült. 1994-ben vehette át az Újpest díszpolgárának járó oklevelet. 1995-ben lakóhelye, Rákospalota Kiváló orvosának választotta. 2001-ben, 70 éves szakmai jubileumán, a budapesti orvostudományi egyetemen rubin oklevelet kapott.

2006. november 18-án, 101 esztendősen korában hunyt el.

Orvosi ars poeticájaként hatnak azok a sorok, amelyeket 2001-ben vetett papírra: „Kívánom, hogy orvos utódaim, kolégáim is sok erőt és tudást kapjanak ahhoz, hogy mások nyomorúságán segíteni tudjanak, türelmük legyen az emberek problémáinak meghallgatásához, munkájuk hivatás legyen.”

Sárospatak 19. századi ábrázolása. A Bodrog fölött magasodó dombon a vörös torony romjai láthatók

Újszászy László életének nagy részét Rákospalotán és Újpesten töltötte. Szívének ugyanakkor legalább ennyire kedves volt Sárospatak is, ahol a fivére, Kálmán élt. Református teológiai tanár bátyját gyakorta meglátogatta, a húsvéti ünnepeket rendszeresen Patakon töltötte szeretteivel.

Sárospatak ősi település. Nevét a Bodrog mentén kialakuló mocsarokról kapta. Már az Árpád-korban fontos szerephez jutott: itt született Szent Erzsébet, II. Endre király leánya. A település jelképe, a vörös torony, a város legfontosabb erődítménye volt. A középkor végén a Perényi család birtokolta, ők építették ki a vár reneszánsz szárnyát. A város fénykora Lorántffy Zsuzsanna és férje, I. Rákóczi György személyéhez kötődik. Ekkor vált a reformáció fellegvárává. Kollégiuma, könyvtára révén kiérdemelte a „Bodrog parti Athén” nevet. Patakon hosszabb időt töltött Comenius is, a modern pedagógia atyja. Itt írta Orbis Pictus című képes tankönyvét. A

vár híres Sub rosa terme a későbbiekben a Bécs ellenes főúri összeesküvés névadója lett. A II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc idejére esik a város másik fénykora. Sárospatak a kurucok egyik fővárosa volt, ahol országgyűlést is tartottak.

A református kollégium a szellem embereinek generációit nevelte fel. Móricz Zsigmond így írt az oktatási intézményről: „Kutya nehéz iskola volt abban az időben a pataki Kollégium. Jó iskola volt, szép iskola volt, nagytekintélyű iskola volt, de – nehéz iskola volt. Itt ugyanis a tanárok azt akarták, hogy a diák tudjon.”

Újszászy Kálmán a református kollégium nagykönyvtárának volt igazgatója. Sárospatak legkiválóbb ismerőjeként, a Pollack Mihály által tervezett díszterem könyvtáráinak őreként tartották számon. A legnehezebb időkben is a humanista, keresztyén szellemiség hordozójaként tevékenykedett. Újszászy Kálmán hivatása területén és lakóhelyén testvéréhez hasonló elismertséget vívott ki magának. □

SZÖLLŐSY MARIANNE

Egy nagyközségről, amelyik ilyen városházát tud építeni... Beszélgetés dr. Derce Tamással, 1. rész

Dr. Derce Tamás polgármester úr immár minden ciklus elején és végén az Újpesti Közművelődési Kör vendége. 2007. január 27-én

Újpest várossá nyilvánításának centenáriuma külön is jelentőséget adott a beszélgetésnek.

– 1905-ben Szekszárd várossá nyilvánított. 1906-ban Újpest nagyközség delegációt küldött oda azzal a céllal, vizsgálják meg, hogyan zajlott le a várossá nyilvánítás, milyen előnyei és milyen hátrányai vannak e közjogi státusnak.

Az apai nagymama testvérével, és a dédnagymama; 1898

Amikor a delegáció elindult, Újpestnek 45 ezer lakója volt, közülük kerekített számokban: 37.000 magyar, 4200 német, 1300 szlovák, de volt román, horvát, szerb és egyéb nemzetiséghez tartozó is összesen 941. 2500 iparos dolgozott a nagyközségben, volt egy sereg nagyvállalata készen állt a községháza, a későbbi városháza. Hogyan rekonstruálná polgármester úr az akkori Újpestet?

– Kicsit messzebből indulnék. Valóban csodának tartom azt, hogy az 1830-as évektől kezdve az egykori szőlős birtokok helyén alakult kisközség, majd nagyközség hová jutott 1907-re, amikor Andrássy belügyminiszter idején Újpest város lett. Különösen azért tartom csodának, mert 1830-ban Magyarország valóban a Balkán szélén állt valahol. Ha csak egy statisztikai adatot mondok: amikor 1846-ban Magyarországon megnyílt a Pest és Vác közötti vasúti pálya 30 km hosszán, Ausztriában több mint 1500 km vasútvonal volt, Angliában megközelítette ez a szám az ötezret.

– *Petőfi lelkesen verset is írt erről a 30 kilométerről.*

– Pedig sokáig a magyar vasutakon, kizárólag teherszállítás volt, csak nagyon sokára lehetett utasokat szállítani. Télen, amikor leesett a hó, tavasszal és ősszel meg a sár miatt nem lehetett közlekedni, az ország lakói gyakorlatilag nem tudtak eljutni országúton az egyik helyről a másikra. Nyilvánvalóan Újpestre is vonatkozott ez, hiszen futóhomokra épült az egész. Ehhez képest jutottunk el odáig, hogy 1907-ben rendezett tanácsú város lett Újpest. Ha vendégek jönnek és megnézik a városházát, mindig felteszem azt a gonoszkodó kérdést, hogy mondjanak ma egy nagyközséget, amelyik egy ilyen városházát tud építeni. Wolfner Lajos díszpolgárrá avatásának 1917-es közgyűlési jegyzőkönyve nemcsak azt

tartalmazza, mit tett az egykori tímársegéd, az 1848-as honvéd, akkorra nagyvállalkozó a településért. Számba veszi ez az elismerő okirat az infrastruktúrát, s azt, mi minden történt ebben a városban tíz év alatt. Amikor Újpest infrastruktúrája gyakorlatilag 100%-osan működik, valamennyi külső kerület közül a legfejlettebb, akkor nem szabad elfelejteni, ezt nemcsak magunknak köszönhetjük. Azoknak is köszönhetjük, akik már 1886-ban kezdeményezték a Budapesthez való csatlakozást, meg azoknak a valamikori öntudatos újpesti polgároknak, akik 1907 előtt már elkezdtek az utak és terek aszfaltozását, sok utcában és téren keramit kockákkal borítottak több útvonalat. 1908-ban tették le azt a keramitos követ, ami még ma is megtalálható a parkolóban a piacnál. Újpest 1907-re gyakorlatilag kész volt a várossá nyilvánításra. A városstátus odaítélése éppen ezért 1907-ben, ha úgy tetszik, adminisztratív, egészen egyszerű technikai lépés volt. A belügyminiszter mindezt mérlegelve várossá nyilvánította a nagyközséget.

– *Mennyiben változott ezzel a településen az ügyintézés?*

– Egy nagyközségnek arra sem volt joga, hogy meghatározza, hogy este a kocsik hol legyenek kivilágítva, melyik oldalon közlekedjenek. Az építési engedélyeket a váci járási szolgabíróság adta ki. Egy nagyközség választott testületeinek kevesebb joga volt a helyi adók kivetésére és a felhasználására. Az akkor itt élők azt várták, hogy a várossá nyilvánított Újpest fejlődése töretlen lesz. Számítottak a lendületre, ami végül is a meglévő gazdasági és politikai válság ellenére, a monarchia közös országát jellemezte.

– *Mit mutat meg polgármester úr először az 1900-ban felépült városházán a vendégeknek?*

– Mindenek előtt a dísztermet. Ismerem valamennyi kerület dísztermét. Mindenhová elmentem, egész egyszerűen azért, mert kíváncsi voltam rá, hogy ők mit hogyan csinálnak. A mi dísztermünk, ahol testületi gyűléseket, ünnepi közgyűléseket és hangversenyeket is tartunk, messze felülmúlja a többit. A díszterem berendezését mutatva el szoktam mondani a város történetét is. A valamikori földszinti börtön-szobában ma irattár van. Megcsodálják azt a tükröt is, ami még a drága jó boldogult polgári Magyarország Má-

rai Sándor által megörökített korszakából maradt. Ma Magyarországon egyetlen szebb városháza van, a kecskeméti. Az összes többi meg sem közelíti.

– *Sok családnak volt jelentős szerepe Újpest történetében, közöttük érdekes a már említett Wolfnereké. Miért, hogyan, honnan települtek ide?*

– Szemben a Mildembergerrel, aki magyarországi németként telepedett ide, a Wolfnerek a mai határon túlról, a Felvidékről Károlyi birtokról jöttek. Azok közé tartoztak, akik jellegzetes alakjai voltak a magyar polgárosodásnak és egyáltalán városi életnek. Jöttek a semmiből és semmivel. Az 1840 előtti városok nem fogadtak be céhekbe nem tartozó mesterembereket. Mire észbe kaptak, a mesterséget kitanult emberek a tehetségük révén vagyont és ingatlant szereztek, polgárok lettek. Elkezdtek feszegetni a város belső társadalmi és politikai rendjét, és szép lassan az adott település kiemelkedő szereplői lettek.

Az apai nagyszülők esküvői képe, 1918

Wolfnerék abban az értelemben hasonlítottak ehhez a réteghez, hogy egész letről kezdtek, az 1880-as évek közepére már jelentős bányaruk működött, s Újpestnek meghatározó személyiségei lettek. Az 1880-as évek Magyarországon a gazdasági fellendülés idején, ők tudták: ahol laknak, oda tartoznak. Ha úgy tetszik kötelezettségeik is vannak.

– *Wolfnerék Angliába, az angol hadseregnek szállítottak bőrt. Amikor az említett díszpolgári oklevél készült, naponta a saját költségükön ezer ebédet osztottak ki, a gyártulajdonos felesége is mérte a levest. Nagy összegű pénzt adományozott az újpesti szegényeknek.*

– Ha jól emlékszem, Wolfner Lajos tízezer forintot adott díszpolgársága alkalmából.

– *Ez akkor irgalmatlan pénz volt. Nagyon érdekes figurája volt Újpestnek a Károlyiak, a Wolfnerék és a többiek mellett Ugró Gyula, a nagyközség utolsó bírja és a város első polgármestere.*

– Közismert, hogy részt vállalt az UTE és a gimnázium alapításában, s az is, hogy mi mindent tett Újpestért. A sorsa sajátosan magyar. Ugró egy politikai kérdésben a kormánypárt mellett szavazott. Ez nem tetszett az itteni újpesti képviselőtestület többségi tagú ellenzékének és ezért Ugróval szemben „konceptciós” eljárást indítottak. Pénzkezelési ügygel vádolták meg. Ugró inkább lemondott, gondolván, hogy jobban jár. Nem járt jobban, mert évekig foglalkoztak az „ügyével”, egészen addig, amíg az utána jött polgármester, dr. Miklós Antal egy panama ügybe nem keveredett. Eladott 150 vagon nem létező lisztet és ezért fegyelmivel leváltották. De nemcsak dr. Miklós Antalt érintette az ügylet, hasonló ügybe keveredett a vágóhíd vezetője és a főjegyző is. Ugró Gyula ezt követően helyettes polgármester lett, ha úgy tetszik az élet egy kicsit rehabilitálta. 1918 végén az őszirózsás forradalom, mellé állt, később az Újpesti Nemzeti Tanács elnöke is lett. Ezért 1919. után kikerült a közigazgatásból. Az igazi és végleges rehabilitálása az Újpest történetét bemutató, máig forrás értékű könyv megírása volt. 1945 után sem kedvelték, 1949-ben halt meg, köztiszteltben álló ügyvédként fejezte be pályafutását. Érdekes dokumentum Ugró Gyula

1912-es lemondó levele. Körülbelül egy oldalon át sorolta, mi mindenbe fáradt bele, mi mindent tett Újpestért. Az utolsó mondat azt tartalmazza, hogy ezen munkák után az egészsége megromlott. Akkorra azonban Újpest már belekerült a magyar közjogi vérkeringésbe és a nemzetközi történelembe is. Hiszen két évvel a várossá válás után, 1909-ben Újpesten rendezték a magyarországi polgármesterek egyesületének gyűlését.

Erről nekem egy nagyon érdekes történet jut eszembe. 1993-ban volt nálam két idős olasz úr. Az egyik magyar származású volt, úgy ahogy törte a magyart. Ez az úr elmondta, az ő nagyapja asztalos volt, egyike azoknak, akik a városháza berendezését készítették, innét Újpestről ment ki a '20-as évek legelején. Az urak azért voltak nálam, mert faipari gyárat akartak alapítani Újpesten, úgy tudták, hogy a világon a legtöbb asztalos itt van.

– *Hogyan élte meg Újpest az első világháborút? Hogyan működött például a közigazgatás?*

– Nehezen. Több mint 17 ezer férfi vonult be a hadseregbe. Isteni csoda, hogy közülük 221 vagy 222 ember maradt csak kint a harctéren. A közgyűlési jegyzőkönyvekben állandó a panasz, hogy elviszik a hivatalnokokat. A háború vége felé már majdnem kaotikus állapotok uralkodtak. Nagyon nagy volt a szegénység. Folyamatosan készültek kimutatások arról, hogy a várost szolgáló tisztviselők anyagi helyzete milyen, folyamatosan érkeztek a különböző segélykérelmek. Komoly probléma volt az itt állomásozó hadsereg parancsnokaival is. Nagy lelkesedéssel adták át a hadseregnek a Viola utcai iskolát, ahol egy Pestről ideszakadt éltes matróna, egyébként valamelyik nevesebb grófi család sarja, önkéntes ápolónőként dolgozott. Komoly vihart kavart a kórházban, majdnem be kellett zárni az intézményt. Újpest a kormány felhívására az éhező császárvárosnak, Bécsnek 50 vagon lisztet küldött. Olyan működési problémák azonban, melyek a város közigazgatását összeomlással fenyegették volna, nem voltak. A vágóhídról például elvitték a munkások 90%-át. Egy esetben arra kényszerültek, hogy valakit elbújtattak, annyira nélkülözhetetlen volt a munkája. Nélküle a vágóhíd nem működött volna tovább.

– *1918-ban, a Deák utca 28-ban, egy Derce Ármin nevű úr, az ön nagyapja Magyar*

Gombipar néven üzemet létesített. Ő nemcsak rokona, egy korszak jellegzetes képviselőjének is számított.

– Az apai nagyszüleim a polgároknak azt a típusát képviselték, akik hihetetlen szorgalommal, hihetetlen kitartással jutottak el oda, ahová eljutottak. Az üzem fénykorában sok embernek adott munkát, kis- és nagykereskedőknek egyformán szállított, exportra is termelt. Az utolsó szállításuk például Argentínába ment. Aztán kitört a háború és pénz nem jött meg érte. 1947-ben értesítést kaptunk, hogy az argentin úr kifizette a szállítás ellenértékét és megkaptuk a pénzt – mindez az akkori erkölcsöket példázza. A Deák utca 28-ban volt az üzem, a 20-ban lakás. Két gyerekük született. Édesapám volt az egyik, a másik a nővére volt, aki hat évesen magára rántotta a forró vizet és meghalt. Ennek megfelelően apámat, mint egyszál maradék gyereket, nagyon óvták, tanították. Nagypám annak a híve volt, hogy elsősorban tanulj meg dolgozni, legyen szakmád, és utána jöhet minden.

Apámat addig nem is engedték egyetemre, amíg le nem érettségizett és azzal egy időben ki nem tanult egy szakmát. Szerszámkészítő lakatos lett, a nagypám keményen fogta, nála tanult. Egyébként nagy hasznát vette, mert a háború után, mivel nem itthon végezte az egyetemet, azt mondták apámra, hogy Derce úr, magának még érettségije sincs, mert érettségít meg Bécsben tett, így legalább el tudott helyezkedni lakatosként.

– *Hogyan alakult polgármester úr személyes sorsa?*

– Az édesanyám 1980-ban halt meg. Mi hárman vagyunk testvérek. A nagyobbik bátyám élt a szüleimmel, s így természetesen azt mondtuk a kisebbik bátyámmal, legyen a tied a ház. Bátyám karácsony előtt két héttel szolt, hogy összeszedte az otthon megmaradt hivatalos iratokat. Ez öt ruháskosárnyi levelet, iratot, dokumentumot jelent. Azóta mondja, hogy menjek és válogassak. Még nem szántam rá magam. Egész biztos, hogy az iratok nagyszüleim életével és a gyárral kapcsolato-

Gombgyár, Deák u. 20., 1920. Álló sor balról a 4. a nagypapa (Derce Ármin), mellette a nagymama a munkásokkal

sak. Az üzem élete Újpesthez is kötődik, de bevallom őszintén, hogy ez érdekel kevésbé, ha egyszer a kezembe veszem az iratokat, inkább az a fontos, hogy mit fogok találni, milyen személyes emlék maradt meg közöttük.

– *Térjünk vissza a múlthoz! 1919 őszén megszüntették Újpest önállóságát és Semsey Aladárt, Brassó megye főjegyzőjét helyezték ide, ún. törvényhatósági biztossként.*

– Az önállóság felfüggesztésének több oka is lehetett. Talán szerepe volt ebben Ugró feladatvállalásának, a Tanácsköztársaság idején elkövetett politikai gyilkosságoknak, amelyek emlékét most a Deák utcában emléktábla őrzi. Szerepe lehetett ebben a királypuccsok keltette bizonytalanságnak, meg talán annak is, hogy az angol bankok megtagadták a kölcsönök nyújtását.

– *Semsey Aladár 1922-ben a helyreállt önkormányzatiság után a város polgármestere lett.*

– Semsey, akinek emlékét ma Újpesten egy park őrzi, abszolút pozitív mintaképe volt a tökéletes városvezetőnek. Nem véletlen, hogy 1920-1938 között irányította a várost. 1922-ben a közgyűlés lényegben egyhangúlag, szinte közfelkiáltással választotta meg polgármesterré. Mindent megtett Újpestért. Ezt Újpest későbbi fejlődése is bizonyítja. Óriási szerepe volt a kórházak létrejöttében. Ekkor épültek a Mátyás téren az ún. „városi házak”, a lakással nem rendelkező szegény embereknek.

– *Újpest 1929-ben megyei jogú város lett.*

– Ez nagy előrelépés volt! A megyei jogú várost ugyanazok a jogosítványok illették meg, mint egy megyét. Egy rendezett tanácsú városnak például a határozatai ellen a megyében lehetett fellebbezni. A megyei jogú városnak bizonyos döntéseit jóvá kellett hagyni a megyének. A megye azonban nem szólhatott bele a megyei város ügyeibe. A település szinte úgy működött, mint a valamikori királyi város. A polgármester szinte ugyanolyan szuverén úr volt, mint a megye vezető alispánja.

– *Emberileg is rokonszenves volt Semsey Aladár.*

– Igen. 1938-ban azért mondott le, mert nem tetszett neki az a politika, ami az országban és Újpesten is kezdett kialakulni.

– *Semsey Aladár minden munkanapjának reggelén körbe járta a piacot. Polgármester úr is a*

piacot járja, hacsak nincs valamilyen hivatalos tárgyalása már kora reggel.

– A legelső emlékem az életemből az, hogy keresztanyám, nagyanyám testvére végigsétált velem a piacon és vett nekem egy tejfölt. Azt, hogy miben volt a tejföl, már nem tudom. Amikor minden második nap kimegyek a piacra mindig eszembe jut ez a tejfölvásárlás. Ma már nem eszem a piacon tejfölt, de mind a mai napig a piac jelenti Újpestet.

– *Polgármester úr nincs véletlenül egy jó története a piacról?*

– Van kettő is... Az első úgy kezdődik, hogy amikor polgármester lettem, akkor egy gyerekkori barátom megkeresett, és azt mondta, amíg te vagy a polgármester, addig itt Újpesten nagy balhé nem lesz. Ha valami gondod van, szólj! Néhány héttel később megkeresett a piacról valaki, hogy védelmi pénzt kérnek tőle. Szóltam a barátomnak. Nem ügy, lerendezzük. Bejött két nap múlva a kereskedő, nagyon megköszönte a segítséget, és elmondta, az urak végtelenül úriemberek voltak, tisztességesen viselkedtek. Azért érdekes nekem ez a történet, mert amikor 1994-ben polgármester lettem, akkor megint bejött, egyébként nem igen láttam, és ugyancsak azt mondta, nem lesz gond. Ezt megismételte 1998-ban és 2002-ben is. Sajnos 2005-ben meghalt. A másik történet a sakkhoz kapcsolódik. Valamikor viszonylag tudtam sakkozni. Háromszor voltam budapesti középiskolai bajnok, három alkalommal lettem Budapest Bajnok, az országos versenyre nem mentem el. Kint voltam egyszer a piacon, sakkoztam, és megszólított egy úr, nem akarok-e vele játszani. Játshatunk, mondtam neki. Ő azonban ingyen nem játszik. Mibe játszunk? Megbüntette a városi építésügyi hatóság építésügyi szabálysértésért, ki kellett fizetnie 30 ezer forintot. Ha veszítek, akkor nem fizet, ha viszont én nyerek, akkor fizet. És leültünk játszani. A matt előtt egy lépéssel felállt, nem várta be, hogy lehúzzom a bábút, felállt, benyúlt a zsebébe, és azt mondta, most kifizeti a 30 ezer forintot. Azt kértem tőle, tartsuk be a rendet, adja fel postán, hivatalos csekken a pénzt.

(Folytatjuk...)

Népsziget

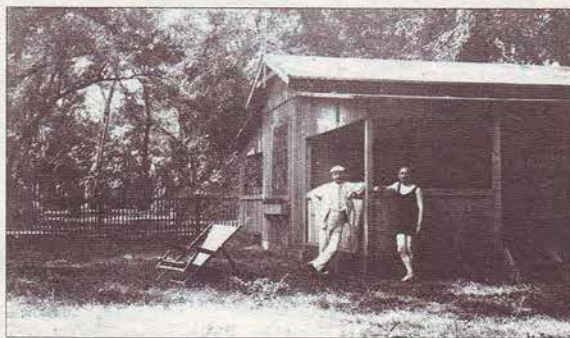
Mi gyerekek csak Szúnyogszigetnek neveztük magunk között, ugyanis a nagy Duna és a kis öböl közti vékony föld-sáv tele volt szúnyogokkal, amit az akkori időkben nem irtottak. Az itt épült csónakházak és vikendházak tulajdonosai meg az erre sétálók sokat szenvedtek ezektől a vérszívóktól. A szigetre a kis Duna hídján lehetett eljutni a Váci út Árpád út sarkáról. Nyári időszakban néha volt „kis csühögő”, amely Újpest megállóhely és a budai gázgyár között közlekedett. Fillérekbe került a viteldíj, amit mi gyerekek is ki tudtunk könyörögni a szülőktől. Elemista koromban az osztállyal a tanító néni átvitt minket, és itt tartottuk a madarak és fák napját. Ahogy átértünk, az első hídról hatalmas tér volt, ahova kirándulni, játszani lehetett menni. Mint kisebb gyerekek mi csak idáig mentünk, míg egyszer tizenegynéhány éves korunkban elindultunk felfedezőútra Dél felé. Számos csónakház került utunkba, a másik oldalon, a nagy Duna felé nyaralók sorakoztak. Az Újpest felé eső parton csendes volt a víz, javítandó hajók tömege várakozott. A sziget csúcsára leérve nagy cigányzenés étterem állt. Ez volt Illik Viktor halászcserdjája. (Illik Viktor az egyik leggazdagabb halászmester volt, akinek a Vécsey utcában volt egy „palotája”.) Ladikokkal hordták ide a vendégeket a Váci úti 55-ös villamos Gyöngyösi utcai megállójából. Az 1930-as években történt, hogy a ladik túl súlyos volt, elsüllyedt, és so-

kan a vízben lelték a halálukat. Az újságok nagy cikkekben írtak az esetről. Ezután a szörnyű tragédia után motoros csónakok szállították a vendégeket.

Amikor azután a huszadik évünk felé jártunk, végigsétáltunk a két hídon. Óbudán letérve jobbra, Északnak mentünk, elhaladtunk a Hungária (textiles) strand előtt, végig a Nánási úton a Római fürdőhöz. Igaz, hogy Újpestről gyalog hosszú volt az út, de két fiatalembernek (mint Zoli barátom és én) ez a 45 perc meg sem kottyant. Mind a kettőnknek ingyenes belépője volt. A fürdő előtti étteremben háromtagú zenekar játszott. Az akkori év slágere a Kis kíváncsi kacsza és a Kár összeveszni velem című slágerek voltak, amelyeket eredetileg Kazal László énekelt.

Egy alkalommal, a 10-es villamossal elmentünk a Váci útra a festék gyárig, majd a Váci utat elhagyva, a makadám úton bandukoltunk tovább a szigetre. Itt az északi részen voltak a folyamőr laktanyák, nagy hajójavító műhelyek. Ez volt az az út, ahol száraz lábbal vagy autóval is be lehetett jutni a szigetre. Minél közelebb értünk a hírhoz, annál zöldebb volt a terület.

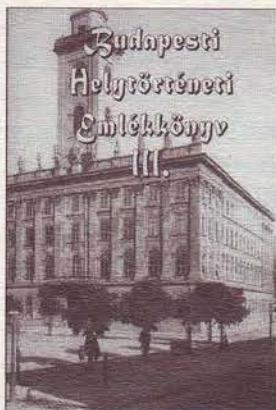
Így nézett ki a Szúnyogsziget az én időmben. Nagyon rég jártam arra, nem tudom, milyen változást hozott az idő a híd újjáépítése után. Tudom, hogy a sziget ma is megvan, de megszűntek a laktanyák, megszűntek a Váci úti gyárak és Újpesten megszűnt a jugoszláv kikötő. □

Fabáz a szigeten

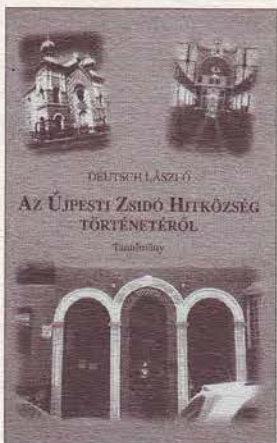

Illik Viktor halászcserdjája, 1940.

A Budapesti Honismereti Társaság kézikönyvének Gábor Tibor által szerkesztett harmadik kötete a Budapesti História előadás-sorozat 2005. évi anyagát közli. A főváros helytörténeti fórumán neves kutatók, helytörténészek

beszélnek szakterületük egyes feltárt érdekességéről. Újpestről Krizsán Sándor előadása az Újpest-Rákospalotai lóvasutak története szerepel a kötetben. Részletes történetét olvashatjuk a Pest-újpesti, a megyeri és az Újpest-rákospalotai vonalnak. Kik, hogyan utaztak a kocsikon, milyen teherforgalom bonyolódott a járatok számára kialakított sínparókron. Végig követhetjük sorsukat a villamosközlekedés megindulásáig. Kiegészítőként egy-egy fővárosi civil szervezet bemutatkozását is napirendre tűzi a program. A kötet második részében naprakész listát talál az érdeklődő a fővárosi közgyűjteményekről, s helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről is. Az utolsó egységben Budapest történetének 2005-ben megjelent válogatott bibliográfiáját olvashatjuk.

Az Újpesti Zsidó Hitközség történetéről írt tanulmányt Deutsch László az újpesti hitközség főrabijaként. A közel-múltban megjelent kiadvány a kezdetektől tárgyalja az újpesti zsidóság történetét. Első telepeseik már az 1840-es években létesítettek

itt üzemeket, építettek otthont. Löwy Izsák tőmár mester és a község első bírójaként, Neuschloss Simon faiparos mellett néhány eddig kevésbé ismert iparos nevével is találkozhatunk. A közösség egyházi és társadalmi szervezeteinek

jelentős személyiségei, alapítói, Újpest iparának vezető személyiségei elevenednek meg a lapokon. Az ortodox hitközséget alapító Goldmann József rabbin kívül dr. Venetiánér Lajos és dr. Friedmann Dénes munkásságát is ismerteti a kötet. Közösségüket a háborús veszteségek, megaláztatások szinte teljesen szétdúlták, alig néhány család tért vissza a munkaszolgálatból és a deportálásból. Az 1945 után újjáéledt közösség életét, személyiségei tevékenységét rövid kronológiát közölve a mai napig kíséri végig a szerző. Deutsch László több érdekes, a helytörténet számára is fontos, eddig nem ismert adatot közöl tanulmányában.

Gyász hír

2006. december 25-én, életének 81. évében elhunyt Hornyák Tibor, az '56-os Szövetség alapító elnöke. Az egykori politikus 1956. október 30-án részt vett a Magyar Függetlenségi Párt újjászervezésében. Kétéves fogva tartás után, 1959-ben 12 év börtönbüntetésre ítélték. A rendszerváltást követően számos visszaemlékező kötete jelent meg.

Centenárium vetélkedő

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány meghirdette a centenárium helytörténeti vetélkedőt. A versenyre 11 általános iskola nevezett be. A megmérettetésre a 100. évfordulóhoz kötődő rendezvények keretén belül, 2007. szeptember végén kerül sor. A csapatok előzetes feladatként elkészítik egy-egy nevezetes újpesti középület makettjét, 1:200-as méretben. A vetélkedő alkalmával kerül sor az így felépített mini-Újpest épületeinek zsűrizésére.

Jótekonysági bál

Február 17-én, az Újpesti Polgár Centrum adott otthont az Első Újpesti Polgári Jótekonysági Bálnak, amelynek több százezer forintos bevételét a résztvevők a Szent János Apostol Katolikus Általános Iskola javára ajánlották fel.

Márciusi számunkban a 31. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.